Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 22 (10919) 1979 чылдың январь 26, пятница

1925 чылда үндезилеттинген

Өртээ 2 көп.

«ЧОГААДЫКЧЫНЫҢ БОЛГАШ ЧААРТЫКЧЫНЫҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ХҮНҮ» ДЕП ЧЫЛ БҮРҮЗҮНҮҢ БАЙЫРЛАЛЫН ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

«Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының Бүгү-эвилел хүнү» байырлалды тургузар.

«Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының Бүгү-эвилел хүнүн» чыл бүрү июньнуң сөөлгү субботазында байырлаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Л. БРЕЖНЕВ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары

М. ГЕОРГАДЗЕ

Москва, Кремль.
1979 чылдың январь 24.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

1978 чылда республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көрген.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның июль болгаш ноябрь (1978 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелдеринде база чугааларында идип үндүрген сорулгаларны боттандырар дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан, 1978 чылда агаар-бойдустуң байдалдары нарын болуп турза-даа, көдээ ажыл-агыйның кол адыры — мал ажылын хөгжүдеринге чамдык чогумчалыг түңнелдерни чедип алган деп доктаалда демдеглээн. 1977 чыл-биле деңнээрге, малдың база куштуң кол чүзүннериниң баш саны, эътти, сүттү бүдүрери болгаш күрүнеге садары көвүдээн, малдың өлүп хоралаары дыка кызырылган.

Кызыл, Эрзин болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының талазы-биле пландарын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен болгаш малдың кол чүзүннериниң баш санын өстүрери-биле чергелештир эът садарын көвүдеткен. «Хемчик», «Нарын», «Шекпээр», «Сукпак», «Мөрен», «Улуг Октябрь», «Революцияның чалбыыжы» совхозтар күрүнеге эът, дүк садарының талазы-биле пландарын база социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен болгаш малдың баш санын көвүдеткен.

«Шекпээр» совхозтуң Сут-Кажаа, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының Хадын-Аксы, «Өөк» совхозтуң Чанзаш сүт-бараан фермаларының, «Шекпээр» (бригадири К. С. Ооржак), «Хемчик» (бригадири Х. К. Сарыглар), «Мөрен» (бригадирлери С. Д. Ондар болгаш А. К. Өлзей), «Күш-ажылдың хостуу» (бригадири А. Т. Хуурак), «Нарын» (бригадири Б. Б. Кунгаа) совхозтарның хойжу бригадаларының коллективтери мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң база малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чогумчалыг көргүзүглерни чедип алган.

Хөй-хөй бригадалар, оон иштинде «Барлык» (бригадири К. С. Күжүгет), «Тес-Хем» (бригадири Д. С. Арапчор), «Күш-ажылдың хостуу» (бригадири Л. К. Көк-оол), «Кызыл тук» (бригадири М. О. Ооржак) совхозтарның бригадалары ниитиниң мал ажылынга хереглээр чемнер белеткээр талазы-биле онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедир болгаш ажыр күүсеткен. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг (звеночу А. В. Гольцов), «Революцияның чалбыыжы» (звеночу В. М. Сухов), «Бүрен» (звеночу В. Н. Веремьев) совхозтарның АВМ операторларының звенолары витаминниг сиген далганы бүдүрериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен, олар агрегат бүрүзүнге 700—750 тонна продукцияны бүдүрген, ол болза онаалдадан 140—150 хуу ажып турар.

Оон-биле кады партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының көдээ ишчилер ортузунга социалистиг чарышты ам-даа кошкак организастап, оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүрер, кол сорулгаларны — пландарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, курлавырларны тып, бергелерни ажып эртеринче мөөннээр талазы-биле кошкак ажылдап турарын демдеглээн. Хүлээлгелерни ёзу барымдаалап хүлээп алырының болгаш чарыштың киржикчилерин ол дугайын уттуптар, күүсетпес таварылгалар эвээш эвес. Коллективтерниң болгаш мурнакчыларның эгелекчи саналдарын удурткучулар болгаш хөй-нийти организациялары чогуур организас-ажыл-агый хемчеглери-биле деткивес чоруктар бар, совхозтар ажылдакчыларының 20 ажыг хуузу социалистиг чарышка киришпейн турган.

Ол бүгүнүң түңнелинде 1978 чылда бар курлавырларны, ылаңгыя суггаттыг черлерни болгаш көдээ ажыл-агый техниказын четпес ажыглаан, малдың баш санын немештир өстүрер, оон продуктулуун көвүдедир талазы-биле ажылдың ажыктыг чоруу куду болганының уржуундан эътти, дүктү болгаш чер ажылының продукциязын бүдүрер база күрүнеге садарының күрүне планын чаңгыс-даа район күүсетпээн. 65 совхозтарның чүгле 20-зи эът бүдүрүг, садарының планын, 58 совхозтарның чүгле 12-зи—дүк планын күүсеткен болгаш «Көк-Тей» совхоз куш чуурганы бүдүрүп, садар планын база күүсетпээн.

1977 чыл-биле деңнээрге, Өвүр, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнар эът садарын, Таңды, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнар — дүк садарын, Таңды, Каа-Хем районнар — сүт садарын дыка эвээжеткен. Чамдык районнарда малдың баш саны эвээжээр чорукту болдурган: Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарда мыйыстыг бода мал 14.7 хуу, «Скотопром» трестиң совхозтарында — 9.7 хуу, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Таңды районнарда хой-өшкү — 5.3—1.4 хуу, «Скотопром» тресте — 3.7 хуу кызырылган болгаш чылгы малдың саны элээн хөй районнарда база кызырылган.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профэвилелдериниң область чөвүлели болгаш ВЛКСМ обкому 1978 чылда социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш, **доктааткаңы болза:**

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш күрүнеге садар, малдың баш санын өстүрер болгаш продуктулуун бедидер талазы-биле социалистиг чарыштың негелделерин күүсетпээнин барымдаалааш, районнарга бирги черлерни тывыспас.

Ажыл-агыйлар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санааш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, бирги чергениң дипломун болгаш 500 рубль түңнүг акша шаңналын **«Хемчик» совхозка** тывысыр.

Фермалар, бригадалар болгаш звенолар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санааш:

I-ГИ ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ КАЙЫЗЫ-ДАА 400 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН ТЫВЫСЫР ЧЕРЛЕР БОЛЗА:

бир инектен-не 11.5 хуу сүттү планда көрдүнгенинден немей саап алган, төрүүр 100 инектен 96 бызааны онча-менди камгалап алган **«Шекпээр» совхозтуң Сут-Кажаа сүт-бараан фермазынга** (эргелекчизи А. Д. Ооржак);

төрүүр 100 хойдан-на 104 хураганны менди ажаап алган, дүк бүдүрериниң планын 127.7 хуу күүсеткен **«Шекпээр» совхозтуң хойжу бригадазынга** (бригадири К. С. Ооржак);

төрүүр 100 хойдан-на 104 хураганны менди ажаап алган, дүк бүдүрериниң планын 105.8 хуу күүсеткен **«Мөрен» совхозтуң хойжу бригадазынга** (бригадири С. Д. Ондар):

I ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ КАЙЫЗЫ-ДАА 300 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН:

мал чемин белеткээриниң планын 197 хуу күүсеткен **«Тес-Хем» совхозтуң мал чемин белеткээр бригадазынга** (бригадири Д. С. Арапчор);

мал чемин белеткээриниң планын 172 хуу күүсеткен **«Барлык» совхозтуң мал чемин белеткээр бригадазынга** (бригадири К. С. Күжүгет);

АВМ-0,65 агрегатка 710 тонна витаминниг далганы бүдүрген **ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң звенозунга** (звеночузу А. В. Гольцов).

120 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 130 центнер картофель ажаап алган **С. К. Тока аттыг совхозтуң бригадазынга** (бригадири А. М. Архипов).

I ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ 250 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН:

315 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 48 центнер үр чылдыг сигенни ажаап алган **Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының звенозунга** (звеночузу Р. П. Храмцов).

ИЙИГИ ЧЕРЛЕРНИ ТЫВЫСЫРЫ БОЛЗА:

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ 300 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН:

төрүүр 100 хойдан-на 100 хураганны менди ажаап алган, дүк бүдүрүлгезиниң планын күүседири болгаш хойнуң 98 хуузун менди ажаап алырын хандырган **«Мөрен» совхозтуң хойжу бригадазынга** (бригадири А. К. Өлзей);

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ 250 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН:

гектар бүрүзүнден 172 центнер ногааны ажаап алган **«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң звенозунга** (звеночузу Р. В. Козорезова);

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ 200 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН:

мал чемин белеткээриниң планын 170 хуу күүсеткен **«Мөрен» совхозтуң мал чемин белеткээр бригадазынга** (бригадири А. С. Дончут);

мал чемин белеткээриниң планын 150 хуу күүсеткен **«Кызыл тук» совхозтуң мал чемин белеткээр бригадазынга** (бригадири М. О. Ооржак);

АВМ-0,65 агрегатка 858 тонна витаминниг далганы бүдүрген **«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң операторлар звенозунга** (звеночузу В. М. Сухов).

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУН БОЛГАШ 150 РУБЛЬ АКША ШАҢНАЛЫН:

603 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 37 центнер хөй чылдыг сигенни ажаап алган **«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң бригадазынга** (бригадири Л. К. Көк-оол).

Оон аңгыда 1978 чылдың социалистиг чарыжының чеди тиилекчилерин дипломнар-биле, 48 тиилекчилерин УАЧД-же болгаш дыштанылга бажыңнарынче путевкалар-биле шаңнаан.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң аразынга социалистиг чарышты организастаарынга айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни СЭКП райкомнары, райкүүскомнары, профоблчөвүлел, ВЛКСМ обкому, көдээ ажыл-агый, мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары, «Сельхозтехниканың» күркомитеди, «Скотопром» трести, көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле инспекциязы ап чорудар ужурлуг. СЭКП ТК-ның июль болгаш ноябрь (1978 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирер, социалистиг чарышка ажыл-ишчи бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезин чедип алыр, хүлээлгелерни болгаш эгелекчи саналдарны күүседиринге эргежок чугула организас-ажыл-агыйжы байдалды тургузар болгаш оон үндезининге 1979 чылда республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле онаалдаларны чедир болгаш ажыр күүседирин хандырар.

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТИҢ КОЛЛЕКТИВИНИҢ 1979 ЧЫЛДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Социалистиг чарышты улам калбартып, иштики курлавырларны доллдур ажыглап, оңза чугула тудугларга мөөннеп тургаш, тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын декабрь 28-ке чедир күүседир болгаш пландан ажыр 63 муң рубльдиң ажылдарын кылыр.

Ажыктыг шөлү 29864 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, уругларның школадан дашкаар 280 орунуг албан черлерин ажыглалга киирер, а ол ышкаш санэпидстанцияның, трестиң 59 квартиралыг чуртталга бажыңын чыл графиги айытканындан бир ай мурнай тудуп доозкаш, дужаар.

Улуг панельдиг 111-72с серияның бажыңын тудуп тургузарын шиңгээдип алыр болгаш тудугга эптеп кылырының ниити хемчээлин 51 хуу чедирер.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 0,1 хуу бедидер болгаш чер казар, штукатур, маляр, даш салыр, шывыг кылыр ажылдарның механизастаанының деңнелин 1-ден 4 хуу чедирер.

Тудуг-монтаж ажылдарының ажыктыын болгаш шынарын бедидер, 11 муң рубльдиң чаазы-бүрү тудуг материалдарын, электри энергиязын, оттулар чүүлдү камнап алыр.

Тудугнуң шынарын удуртуп башкарарының системазын ёзугаар бригадаларның санын 80 хуу бедидер, чогаадылгаларны, чаартылгаларны ажыглап тургаш, 150 муң рубль түңнүг камналганы алыр.

Бригадаларның болгаш участоктарның аңгы кереэ ёзугаар ажылдаар аргазын калбартырын үргүлчүлээр база ол арга-биле 4900 муң рубльден эвээш эвес тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, трестиң 2 бригадазын ажыл-агыйны кеээлиг күүседиринче немештир шилчидер.

Күш-ажылдың төлевириниң дугуржулга-шаңнал системазы-биле төлевирни 64 хуудан эвээш эвес болдурар.

Чөптүг болгаш чөптүг эвес чылдагааннардан ажыл шагының чидирилин бүгү хевирлерге 15 хуудан эвээш эвеске кызырар.

Красноярскиниң бажың тудар № 1 комбинадында Г. Н. Бернованың «Ажылдап үнер, прогулдаар, бертинип-кемдээр чорук чокка ажылдаар, оңгу беш чылды хуусаадан эрте күүседиринче» деп кыйгырыын улам нептередип, амыдыралга боттандырар. Свердловчуларның «Бригадаларның эвээш санныг составы-биле—улуг хемчээлдиг ажылды кылыр» дугайында эгелекчи саналын деткип, аңаа бригадаларның 50 хуудан эвээш эвезин хаара тудар.

Трестиң өөредилге комбинадын дамчыштыр 660 кижиниң ажылчын мергежилин бедидер, экономиктиг өөредилгеге 706 ажылчыннарны, 245 инженер-техниктиг ажылдакчыларны хаара тудар.

«Совет Тыва» совхозка шеф дузаламчызын тускай ажылдап, кылган хемчеглерни ёзугаар улам калбартып, сайзыраңгайжыдар.

«Шагонартяжстрой» трестиң коллективи-биле социалистиг чарышты үргүлчүлеп, оон дээштиин чедип алыр.

Социалистиг хүлээлгелерни трестиң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга хүлээп алган.

«Тыва тудуг» трестиң 81 дугаар тудуг эргелелиниң Н. П. Куцовка удурткан комплекстиг бригадазының коллективи оңгу беш чылдың үжүкү чылының планныг даалгазын хуусаадан эрте күүседир хүлээлге алгаш, ону ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнда херек кылында боттандырган. Амгы үеде ол бригада бо чылдың март айының үлүүнде ажылдап турар. Бригада бо хүннерде Кызылда божуур бажыңны тудуп, шалыпчы темпизин кудулатпайн турар. Коллективте оңгу беш чылдың дөрткү чылының планын хуусаадан эрте күүседир, тудуг ажылдарының шынарын улам экижидер дээш социалистиг чарыш калбарган.

Чыл эгезинден бээр эрткен үеде Владимир Николаевич Ковригинниң удурткан звенозу чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, өскелерге үлегер-чижекти көргүзүп турар. Звенода Владимир Кашпык-оол, Иван Сайков болгаш өскелер-даа хоочун, мурнакчы тудугжулар. Олар ай-хүн нормаларын үргүлчү 110—120 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) В. Кашпык-оол биле И. Сайков оларның ажылдап турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ИДЕГЕП ТУР БИС

«Сүт-Хөл» совхозта көдээ ажыл-агыйның специалистери-даа, өске-даа албан-хаакчылар четчири-биле бар. Ол хирезинде ырак-узакта турар малчыннарның ажыл-амыдыралын көрүп, дуза чедирип кээрлери ховар. Бетин чижээ, мал эмчизи М. Орус-оолдуң чогум чүнү кылып турары билдинмес, а зоотехниктиң барааны-даа көзүлбес.

Кыштың кыска хүнүнде суур кирип, шай, таакпы садып алыры база берге. Автолавка бистерге келбестээн. Айда бир катап автолавка кестүр болза экизи-ле ол. Уруглар кедер чылыг хеп, идиктерден эккээри база күзенчиг-дир.

Солун чагыдылгазын малчыннар ортузунга багай эвес чорудкан. Ынчалза-даа почта чедирилгези кончуг багай. Бир ай чыгыы узамдыккаш, чаңгыс угда хөй солун кээр. Ону мал ажылында чай чок турган кижи кажан четтигип номчуур боор.

Бистиң бо девискээрде малчыннарның зооветеринарлыг өөредилгези шуут чорбастаан. Кызыл-булуң чок. Кайы-даа малчыннарның кодааннарында чунар-бажың мынчага чедир туттунмаан.

Бо бүгү харысалга чок чоруктуң түңнелинде мурнакчы малчын диртип турган О. Дажы, Д. Быстан-оол олар хөй хой чидиргеш, өре-самчыгдалдыг болганнар. Мындыг дүвүренчиг байдалда турарывысты совхозтуң директору А. Д. Шаалы болгаш өске-даа специалистер бир янзы сайгарып көөр боор деп идегеп тур бис.

С. МОНГУШ,
Б. ОНДАР,
О. ОНДАР,
малчыннар.

Чөөн-Хемчик район.

АНЫЯК-ДАА БОЛ, АТ-АЛДАРЛЫГ

Чедер хөлдүң кедээзинде «Тиилелге» совхозтуң хойжуларының кыштаглары улажып чоруй барган. Баалык ажаргала аал. Оларның кайызынга-даа баарга, ажыл-иш хайнышкынныг, кажааларда чаш хураганнар эңдерик.

№ 2 хойжу бригаданың мурнакчы хойжузу, аныяк коммунист, Кызыл район Совединиң депутады Татьяна Иргитовна Баавылдың кыштаанга баргаш, оон бажыңынга кирдивис. Иштиде чылыг, Ильичиниң лампочкалары чайыннадыр чыраан бажыңда бичии уруглар «Үделге» деп уран-чечен кинофильмниң ийиги кезээн телевизордан көрүп орлар. Оларның бирээзи орлан-шоваа, чаптанчыг бичии уругдан:

— Аваң, ачаң кайдал? — деп айтырдывыс.

— Кажаа иштинде чаш хураганнар [illegible], азырап чоруй барганнар.

Бистиң-биле кады чораан «Торгалыг» совхозтуң чиик машиназының чолаачызы Балчый-оол Донгакович Бичи-оол тура:

— Бо совхозтуң малчыннарының чурттап олурары магалыг-ла-дыр. Хоорай улуузу-биле дөмей. Бажыңнарда телевизорлар хамаан чок, кажааларның иштинде безин сайгылгаан чайнаан. Бистиңинде хирелиг болдур ийин. Чамдыкта Торгалыг суурга безин сайгылгаан кыппайн баар. Бистиң совхозтуң хойжуларының кыштагларында чырык кирбээн—диди.

Кодаада улуг хой кажаазының иштии арыг-силиг, адаа кургаг, сайгылгаан чырааш. Чаш хураганнарның, оларның иелериниң үнү чиртилээр чүве. Улуг кадарчы Татьяна Иргитовна өөнүң ээзи Эрес-оол Борбай-оолович Ховалыг-биле кады чаш хураганнарын ажаап, чемгерген, чай-шөлээн чок турлар. Ынчалзажок ажыл-ижин сонуургадырын дилээривиске чугаалай-дыр:

— Хоювус кидин түлүк оолдай берген. Кодаада 412 хой бар. Оон 280-ни оолдапкан. 285 хураганны менди доруктуруп тур бис. Хой оолдаашкынының үезинде бичии-даа сулараап, амыр-дыжып бодап олурар болза, эки түңнел чедип ап шыдавайн баар—дээш, Татьяна Иргитовна маңган ак хураганын эргеледип суйбааш, иезинге эмзире берди.

Эрес-оол Борбай-оолович кажаа иштин аштап арыглап, көржекин шаакка салгаш, ону дашкаар үндүр сөөртүп тур.

Татьяна Иргитовна бичии чайланы бээр аразында, оон кажан, канчаар ажылдап келгенин айтырдывыс.

Репортаж

— Бай-Тайгадан келгеш, «Тиилелге» совхозка 6 чыл хойжулап тур бис. 1977 чылда бир дугаар оолдаан тогду хойлардан чүске онаашты 95 хураганны, 1978 чылда 102 хураганны доруктуруп, бир хойга онаашты 2,7 кг дүк алыр планывысты 3,5 кг кылдыр күүсеттивис. Дүк дээш немелде төлевирге эрткен чылын дузалакчывыс-биле кады 1000 рубль алдывыс. Эрткен чылын төрээн 389 хойдан 403 хураганны күштүг-шыырак кылдыр доруктургаш, совхозка дужаадывыс. Чоннуң мурнунга ак сеткилдиг, кызымаккай ажылдаарга эки-дир. 1978 чылдың ноябрь айда ленинчи партияның кежигүнүнге база кирдим. Совхозтуң ажыл-ишчилери меңээ улуг идегелди көргүзүп, район Совединиң депутадынга соңгаан. Ону шынзыдар дээш бар шаам-биле кызып ажылдап тур мен — деп, Татьяна Иргитовна чугаалады.

Мурнакчы малчыннар кышты ыяк белеткелдиг уткаан: мал кажааларының септелгезин эки кылган, боттарының күжү-биле 20 тонна сигенни кескен, он беш тонна өлекти белеткеен. Ам оларның кыштаанда 30 тонна сиген болгаш чарбалаан тараа, сула, будук-бүрү, сиген далганы бар.

Чаш хураганнар кадыкшыырак доруксун дээш, оларга сарыг шайны хайындыргаш, сүттээш ижиртип турар. Оон аңгыда хураганнарга камгалал эмнерни ижиртип, сыкыртырын Татьяна Иргитовна боду кылыр. Оътка кирген хураганнарга көк сигенни, ыяш бүрүзүн, сиген далганын, өске-даа чемнерни берип турар.

«Тиилелге» совхозтуң дирекциязы болгаш партия, ажылчын комитеттери кыш үеде малчыннарның хандырылгазын экижидер дээш болдунар-ла чүүлдерни кылып, кыштагларның кезиинде сайгылгаан чырыын кииргеn, сакманчылар-биле хандырган, одаар ыяшты, хөмүр-дашты дүжүрген. Почтаны суг сөөртүр машинага доктаамал эккеп турар. Автолавкалар аъш-чем, үлетпүр барааннарын чогуур өй-шаанда эккээр.

СЭКП ТК-ның июль (1978) Пленумунуң шиитпирлеринге, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң илеткелинде айтышкыннарынга сорук киргеш, Татьяна Иргитовна Баавыл биле Эрес-оол Борбай-оолович Ховалыг олар чаа социалистиг хүлээлгени алган, тура-соруктуг ажылдап турар.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүнүң бетинде хоювус бүрүн оолдаптар. Мурнунда чүс хойга онаашты чүс хураган, бир хойдан 3,5 кг дүк алыр дээп бис. Ам боттарывыстың арга, курлавырларывысты санап көргеш, чүске онаашты 105 хураганны, бир хойдан-на 4 кг дүктү алырын, 20 тонна сигенни, 10 тонна өлекти, 2 тонна будук-бүрүнү белеткээрин хүлээнгеш, Лама-Суу Долзатмааны социалистиг чарышка кыйгырган бис — деп, Татьяна Иргитовна түңнелинде чугаалады.

К. ХЕРГЕК.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ЧИЗЕЗИ

МОСКВА. (СЭТА-ның тускай корр. М. Горбачёва). Чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилел чизезиниң чизечилери январь 24-те сөөлгү бүрүткел майыктарын доллдурганнар. Эң-не улуг болгаш нарын статистиктиг ажылдарның бирээзиниң чугула үе-чадазы доозулган.

650 муң ажыг эки белеткеттинген чизечилер демниг, улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдааннар—деп, ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилел чизезиниң эргелелиниң начальниги А. Исупов чугаалаан. Сес хонук дургузунда олар хөй миллион квартираларга болгаш бажыңнарга барып, долу база аралап алдыкган чизениң бүрүткел майыктарын доллдурганнар.

Чер-чериниң шагы-биле алырга, январьның 16-дан 17-же дүнезинде дүнениң 12 шакта чурттакчы чоннуң санын санап чоруткан билдингир болгай. Ол дүне ырак черже баар поездилерге, вокзалдарга, аэропорттарга, автостанцияларга болгаш далай порттарынга улуг хемчээлдиг ажылды кылып чоруткан.

Январьда харылаажыры берге Кыдыны Соңгу чүкке болгаш өске-даа районнарга чизени оон арай эрте чоруткан болгай. Самолеттар, вертолеттар, вездеходтар чизечилерни эң-не ырак районнарга чедирген. Чизени белеткээринге болгаш чорударынга статистика органнарынга улуг дузаламчыны партия, совет, профэвилел болгаш өске-даа организациялар көргүскен.

Чизе бүгү чурттакчы чонну хаара туткан дээрзинге идегээр бис. Ынчалза-даа кандыг-бир кижи кайы-бир чылдагаан-биле чизе майыының айтырыгларынга харыылап четтикпээн болза, ол 5 одуунуң чурттап турар черниң аайы-биле чизе участогунга баар ужурлуг.

Бүрүткелдерниң шынын хынаары-биле январьның 27-ден 31-ге чедир аралап хыналда эргиишкинин чорудар. Чурттакчылыг бүгү суурларга инструктор-контролерлар болгаш чизечилер чизе үезинде чыдып калган кижилер бар бе азы ийи катап бүрүткепкен бе, документацияны шын доллдурган бе дээрзин [illegible] көөрлер.

Амгы кампанияның үезинде чизе майыктарының принципиалдыг чаа хевирин ажыглаан. Ам ол майыктар документилер-даа болгаш ЭСМ-ге ажылдап кылыры-биле киирер баштайгы информацияның үнер дөстери-даа болур. ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң саналга төвү чизе материалдарын хүлээп алырынга болгаш сайгарарынга белен.

Апрель айда-ла ССРЭ-ниң чурттакчы чонунуң санының дугайында, девискээр аайы-биле оон хуваттынганының дугайында сан түңнер алдынган турар ужурлуг. Шуут долу түңнелдерни 1981 чылдың бирги чартыында үндүрер. 5 миллиард ажыг харыыларны сайгарып көөр ужурлуг.

Чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилел чизезиниң материалдары чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң пландарын тургузарынга улуг ужур-дузалыг болур, совет улустуң чедип алган чедиишкиннерин тода көргүзер.

Улус ажыл-агыйынга

ССРЭ-ниң УАЧД-да «Улус өөредилгези» деп павильонда «Дээди школаның чогаадыкчылары — улус ажыл-агыйынга» деп делгелгени январь 24-те ажыткан. Чурттуң 130 ажыг дээди өөредилге черлери ында киржип турар, делгиирлерниң дыка хөйүнге автор херечилелдерин тывыскан, практикага шиңгээдип алган.

Москвада Н. Э. Бауман аттыг дээди техниктиг училищениң коллективи чогааткан СВН-80 «А» деп насосту бүдүрүп эгелээн. Оон экономиктиг ажыктыы улуг, аңаа күрүнениң Шынар демдээн тывыскан.

Харьковта политехниктиг институттуң, Ростовта көдээ ажыл-агый машина тудуг институдунуң, Украинаның көдээ ажыл-агый академиязының коллективтериниң делгиирлери онза сонуургалды болдуруп турар.

Сөөлгү ийи чылда дээди өөредилге черлериниң специалистери 20 муң авторлар херечилелдерин, 500 патентилерни алган, 1976—1977 чылдарда оларның ажылын шиңгээдип алгаш, үш миллиард ажыг рубльдиң ажыын алган.

(СЭТА-ның корр.).

МОСКВА.

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА

1978 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ КҮУСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң ДЫҢНАДЫЫ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле социалистиг чарышты калбартпышаан, 1978 чылда экономиканы көдүрер, культура болгаш эртемни хөгжүдер талазы-биле чедиишкиннерни чедип алган.

Эрткен чылын улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле **кол-кол көргүзүглер мындыг** болган:

Үлетпүр

Үлетпүр продукциязының кол-кол хевирлерин бүдүрер талазы-биле көргүзүглерни күүсеткен. Үлетпүр продукциязын бүдүрери эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге көвүдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 4,2 хуу ажыр күүсеткен.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң продукциязын сайгарар болгаш чугула адырларга өзүлде темпизиниң байдалы дараазында чурагайлар-биле тайылбырлаттынар:

	Продукция сайгарар планны күүсеткен хуузу	1977 чылга бодаарга 1978 чылда (хуу-биле)
Электроэнергетика	107	110
Одалга үлетпүрү	103	99,1
Өңнүг металлургия	102	102
Металл ажылдап кылыры	107	107
Тудуг ыяжы болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр	102	108
Тудуг материалдар үлетпүрү	86	114
Чиик үлетпүр	102	126
Аъш-чем үлетпүрү	102	110
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	104	125
Полиграфия	100,4	104

Чиик үлетпүр, далган-крупа болгаш комбикорм, аъш-чем үлетпүрү, электроэнергетика бедик темп-биле хөгжээн.

Продукция сайгарарының планын чеди бүдүрүлге чери күүсетпээн, 9 бүдүрүлге чери 1977 чылга деңнээрге үлетпүр продукциязы бүдүрерин кудулаткан, 16 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чыл планын күүсетпээн, а 10 бүдүрүлге чери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдыындан кудулаткан.

1978 чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң чамдык чугула хевирлерин бүдүрериниң байдалы мындыг болган:

	1978 чылда бүдүргени	1977 чылга бодаарга (хуу-биле)
Хөмүр-даш — муң тонна	807	99
Электри энергиязы — млн. квт. шак	120	101
Чылыг энергиязы — муң Гкал	284	119
Шой шуткууру—тонна-биле	640	109
Тудуг ыяжы сөөртүрү—муң куб. м	301	101
ооң иштинде тудуг ыяжы—муң куб. м	266	100,8
Дилиг материалдары—муң куб. м	134	97
Мебель—муң руб.	1138	104
Культура амыдырал болгаш ажыл-агый барааннары — муң руб.	1641	108
Тудуг чугайы— тонна	3065	112
Тудуг тууйбузу—млн. кезек	28,3	132
Эптээр демир-бетон болгаш бетон конструкциялар база кылыглар — муң куб. м	54,3	85
Сөртуг даг-дүгү—муң тонна	118,5	122
Өйтен идиктер — муң эжеш	89	159
Дааранылга үлетпүрүнүң продукциязы — муң руб.	1630	110
Балык тывыжы— тонна	116	77
Эът, 1-ги категорияның субпродуктулары — тонна	10757	120
Колбаса кылыглары — тонна	1310	99,8
Чалаң сүт продукциязы— тонна	16430	100,2
Мал үзү — саржаг — тонна	504	105
Далган — тонна	26213	125
Комбикорм— тонна	35242	110
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары—тонна	21119	102
Кондитер кылыглары—тонна	1012	110
Пиво—муң дал	101	46
Алкоголь чок суксуннар — муң дал	101	85
Дус—тонна	10315	98

1978 чылда пландан ажыр 61 муң тонна хөмүр-дашты, 7,5 млн. киловатт-шак электри энергиязын, 60 тонна шойну, 15 муң тонна дилиг материалдарын, 6,1 муң эжеш хөм идиктерни, 44 тонна саржагны, 82 тонна кондитер кылыгларын бүдүрген.

Бараанныг продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле чыл планы күүсеттинмээн.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдип алыр талазы-биле күрүне планын күүсеткен, тодаргайлаарга, 48 хемчеглерни шиңгээдип алырын планнааш, оон 33 хемчеглерни күүсеткен.

Көдээ ажыл-агый

1978 чылда көдээ ажыл-агый продукциязын 1973 чылдагы өртектер-биле деңнээрге, баш удур медээ-биле 89,6 миллион рубль хөйнү бүдүрген, ол дээрге, 1977 чылдың хемчээлинден 3,8 миллион рубль эвээш боор турар. Мындыг кудулаашкын чер ажылының продукциязын эвээшти бүдүргенинден болган.

1978 чылда көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларын 371,5 муң гектарга тараан. Сула, кырлыг-кара, картофель, ногаалар тарыыры көвүдээн. Суггаттыг черлерге лаңгыс чылдыг сигеннер тарыыры 68 хуу өскен.

1978 чылда, 1977 чылга деңнээрге, картофельдиң нийти чыылдазы 11 хуу, ногаалар алыры — 7, кукуруза ажаап алыры 10 хуу өскен, ынчалза-даа кандаашкын болганындан чүгле 43,7 муң тонна тарааны ажаап алган.

Республиканың совхозтары 1979 чылдың дүжүдүнге хамаарыштыр күзүн 92,8 муң гектар черни ол ышкаш 102,7 муң гектар черни чайын аңдарган боор турар. 1978 чылда шөлдерже 253,2 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерни төккен. Минералдыг чемишчидилгелерни 19,7 муң тоннаны азы эрткен чылгызындан 5,9 хуу хөйнү төккен.

Совхозтар часкы тарылгага белеткелди чорудуп турар. 21,8 муң тонна үрезиннерни белеткээн. Үрезиннерни чаштырарының шынарынга чедирип турар. 1979 чылдың январь 1-де байдалды ёзугаар алырга, 13 совхоз бүгү үрезинин тарыыр шынарынга чедир белеткеп алган. Көдээ ажыл-агый техниказын часкы тарылгага белеткээр ажылдар дүрген темп-биле чорупп турар.

1979 чылдың январь 1-де байдал-биле алырга, 2052 тракторларны септээн, а 1978 чылдың январь 1-де 1882 тракторларны септээн турган. Тараа ажаар комбайннарны бо чылын 443-тү септээн болза, эрткен чылын 243-тү септээн турган.

Малдың баш санын ап көөрге мындыг болган: Январь 1-де муң баш

	1978 ч.	1979 ч.	1978 чылга бодаарга 1979 чылда (хуу-биле)
Совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа ажыл-агыйлары			
Мыйыстыг бода мал	115,7	115	99,4
ооң иштинде инектер	38,1	37,3	98
Хаваннар	9,7	11,3	117
Хой болгаш өшкү	1027,6	1037,1	100,9

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа ажыл-агыйларынга мал ажылының продуктуларын бүдүргени дараазында саннардан көстүп турар:

	1977 ч.	1978 ч.	1977 чылга деңнээрге 1978 чылда (хуу-биле)
Эът (дириг деңзи) муң тонна-биле	21,6	23,3	108
Сүт—муң тонна	30,6	30,6	100
Чуурга—млн. кезек	10,5	10,2	97
Дүк—тонна	2033	2022	99,5

1977 чылдыы-биле деңнээрге, бир хойдан-на кыргааш дүктүң хемчээли—10, төрүүр бир дагаадан алган чуурга 1 хуу немешкен-даа болза, бир инектен-не сагган сүттүң ортумак хемчээли эвээжээн.

1978 чылда нийтиниң малынга 127,5 муң тонна сигенни, 21,7 муң тонна сенажты, 105,6 муң тонна силосту белеткээн-даа болза, ол бүгү 1977 чылдаазындан элээн эвээш болган.

Бүгү черлерниң ажыл-агыйларындан мал ажылының продуктуларын күрүне мынчаны садып алган:

	1977ч.	1978 ч.	1977 чылга деңнээрге 1978 чылда (хуу-биле)
Мал болгаш куш (дириг деңзи-биле)—муң тонна	23,6	25,8	109
Сүт—муң тонна	25,1	25,7	103
Дүк—тонна	2794	2694	96
Чуурга—млн. кезек	9,9	10	100,6

Совхозтарның күрүнеге саткан мыйыстыг бода малының биразының-не ортумак деңзизи 1977 чылда 303 кг турганындан 1978 чылда 347 кг чедир немешкен болгаш хаваннарның ортумак деңзизи 1977 чылдың деңнелинге хевээр арткан. Күрүнеге саткан хой-өшкүнүң ортумак деңзизи кудулаан.

Ажыл-агыйлар аразынга кооперастаашкын улам калбарган. 1979 чылдың январь 1-ге чедир ажыл-агыйлар аразында каттыжыышкыннарга семиртири-биле 5,8 муң баш бода малды мееңнээн, ол болза 1978 чылдың январь 1-де турганындан 2,6 муң баш азы 70 хуу хөй-дүр.

Транспорт болгаш харылзаа

Нийтиниң ажыглалының автомобиль транспорту-биле чылда чүъктер сөөртүрүнүң планы 103 хуу, чүък сайгарарының—97, пассажирлер чедирериниң планы—100,1 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, чүък сөөртүрүнүң хемчээли 11 хуу, чүък сайгарарының—3 хуу көвүдээн. 1978 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планы 104 хуу күүсеттинген.

Бүгү көргүзүглер талазы-биле 1-ги АТБ, Чадаананың, Хову-Аксының пассажир автобүдүрүлгелери чыл планнарын күүсеткен.

Агаар транспорту-биле пассажирлер чедирериниң планы күүсеттинмээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чыл планы 105 хуу күүсеттинген, ужар чүүл сөөртүлгезиниң бот-үнези база чиигээн.

Хем транспорту-биле чүък сөөртүрүнүң чыл планы 100,6 хуу, пассажирлер чедирери—100,1 хуу күүсеттинген. Бо талазы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы күүсеттинмээн.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели тарифтиг орулгаларның чыл планын 101 хуу, харылзаа продукцияның планын 103 хуу күүсеткен. Тарифтиг орулгаларның өзүлдези мурнундагы чылдың деңнелинден 11 хуу хөй болган, харылзаа продукциязынга—8 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле чыл планы 104 хуу күүсеттинген болгаш мурнундагы чылга деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6 хуу өскен.

Капитал тудуг

1978 чылда ажыглалга кирген тудуглар: ээлчегде-ле 30 тонна эът, 3 тонна колбаса кылыр эът комбинады, чылда 20 муң тонна асфальт-бетон кылыр асфальт-бетон заводу, 10 муң кубометр күчүлүг ыяш сөөртүр черлер, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң 0,9 миллион рубльдиң ачы-дузазын чедирер комплекстиг баазазы, «Тыва көдээ тудуг» трестиң материал-техниктиг хандырылга баазазы, 83 км дурттуг автомобиль оруу, нийти узуну 334 км электри дамчыдар шугум, 88 ква. күчүлүг трансформатор станциязы, садыглаар шөлү 664 дөрбелчин метр магазин, чаа аалчылар бажыңының 265 оруннуг удуур корпузу, 18 оруннуг радиология салбыры.

Бүгү-ле хевирлерниң ажылын кылыры-биле көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкыны 53,3 миллион рубль боор, 1977 чылдыынга деңнээрге 8,2 хуу көвүдээн. Бир эвес 1977 чылда ирригация-мелиорация ажылдарынга 7,2 миллион рубльди тускайлаан турган болза, 1978 чылда—7,4 миллион рубльди берген.

1978 чылда республиканың көдээ ажыл-агыйынга 401 тракторну, 643 чүък автомобильдерин, тараа ажаар—140 болгаш силостуң—63 комбайннарын, а ол ышкаш өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын берген. Совхозтар 28 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни алган.

1979 чылдың январь 1-де республиканың совхозтарында чижеглеп алган күчүзүнге деңнээрге, 2521 трактор бар. 1978 чылдың январьдан бээр тракторлар саны 138-ке азы 5,8 хуу немешкен. Чижеглеп алган күчүге деңнээрге, 1978 чылдың дургузунда тракторлар-биле 1839 муң гектар, азы 1977 чылдыынга удур 1783 муң гектар черниң ажылдарын кылган.

4300 баш мыйыстыг бода мал, 61 муң хой, 128 муң куш турар мал кажааларын ажыглалга кирген, 6,7 муң тонна тараа, 2,5 муң тонна ногаа, 2,4 муң тонна минералдыг чемишчидилге шыгжаар складтарны, 6,6 муң кубометр силос шыгжаар черлерни туткан.

Ирригация-мелиорация тудуун улуг хемчээлдерге боттандырып чоруткан. 888 гектар суггаттыг черни ажыглалга кирген, 90 муң гектар черниң одарын суггаттыг болдурган болгаш 50,5 муң гектар шөлге суггарылга тудугларын чаарткан.

Акшаландырыышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннары 108,6 миллион рубль болган болгаш 1977 чылга деңнээрге 5,6 хуу өскен. Капитал салыышкыннарының күрүне планын 76,6 хуу күүсеткен.

1977 чылга деңнээрге керээлиг ажылдарның хемчээли 6,8 хуу өскен.

1977 чылга деңнээрге керээлиг ажылдарның планының күүселдези болгаш оларның хемчээлиниң өскерилгени тудуг трестилеринге мындыг болган:

	чыл планын күүсеткени (хуу-биле)	1978 чылда 1977 чылга деңнээрге (хуу-биле)
«Тыва тудуг» трест	66	95
«Шагонартяжстрой» трест	46	98
«Тыва көдээ тудуг» трест	102	108
«Тыва суг тудуг» трест	97	114
«Тыва септелге тудуг» трест	94	103

Совхозтар аразының тудуг организациялары чыл программазын 100,1 хуу күүсеткен болгаш 1977 чылга деңнээрге керээлиг ажылдарның хемчээлин 19,7 хуу улгаттырган.

Тудугда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1977 чылга деңнээрге 1,5 хуу өскен болган ооң күсели-биле тудуг-монтаж ажылдарынга 87 хуу немелде өзүлде алдынган.

Бригада керээзиниң аргазы-биле тудуг-монтаж ажылдарында 65 бригада ажылдап келген.

Тудугнуң техниктиг деңнелин улам ыңай бедидер талазы-биле ажыл эрткен чылын уламчылаан.

Ынчалза-даа капитал тудугда улуг четпестер бар болган. Бүдүрүлгениң элээн каш күчүлерин чогуур үезинде ажыглалга кирерин хандырбаан, доозулбаан тудугнуң хемчээли улгаткан. Хөй тудуг организациялары керээ ажылдарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, орулганың планнарын чедир күүсетпээннер.

Улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедиткени

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап турарларның саны чыл дургузунда 6 хуу өскен. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 1978 чылда айда ортумак шалыңы 158,5 рубль болган болгаш 1977 чылга деңнээрге 1 хуу өскен. Материалдыг шаңнал-мактал бээриниң фондузундан чыл дургузунда 6 млн. рубльди төлээн, ол болза 1977 чылдыындан 3,4 хуу хөй.

Республиканың ажаалга кассаларында чурттакчы чоннуң салыышкыннарының артыкшылы 1977 чылга деңнээрге 5 млн. рубльге өскен. Чыл дургузунда акша салганнарның саны 2,4 муң кижиге өскен болгаш 1979 чылдың январь 1-де 77 муң кижи болган.

Нийтиниң чемгерилгези-биле кады күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1978 чылда 224,4 млн. рубль четкен болгаш 1977 чылга деңнээрге 10,8 млн. рубльге азы 4 хуу улгаткан.

Республиканың кол-кол садыг организацияларында 1978 чылда үүрмектеп садар бараан саарылгазының планының күүселдези дараазында сан-түңнер-биле тодараттынар:

	млн. рубль	кол планга (хуу-биле)
Нийтизи-биле республикада	224,4	102
Садыг министерствозу	91,2	103
«Тыва даг-дүгүнүң» ажылчыннар хандырар килдизи	14,1	100,3
Аптека эргелели	1,5	103
Союзпечать	1,5	104
Респотребсоюз	109,8	100,7

Амыдырал хандырылга министерствозу, өдаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели, Тыва транспорт эргелели, аңчылар болгаш балыкчылар нийтилели үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планын күүсетпээннер.

Чурттакчы чонга аң чугула барааннар садары мынчаар өскерилген:

	1978 чылда 1977 чылга деңнээрге (хуу-биле)
Аъш-чем барааннары	
Хлеб продуктулары	98
Эът болгаш эът продуктулары	95
Сүт болгаш сүт продуктулары	100,5
Быштак (сыр)	105
Чуургалар	98
Чигир	97
Кондитер кылыглары	98
Шай	115
Картофель	93
Ногаалар	105
Фруктулар	87
Үлетпүр барааннары	
Идик-хеп, ак хеп болгаш пөстер	102
Трикотаж кылыглар	92
Ук кылыглары	104
Хөм идик	98
Фарфор-шаажаң болгаш шил савалар	125
Мебель	111
Соодукчулар	104
Хеп чуур машиналар	107
Электриниг доозун сордурукчулары	124
Шактар	111
Фотоаппараттар	127
Мотоциклдер болгаш чадаг тергелер	110
Радиоприемниктер, радиолалар	100,2
Телевизорлар	115
Чиик автомобильдер	102

Бараан саарылгазы өзүп тура-даа, чурттакчы чоннуң чамдык барааннарга хереглелдерин ам-даа чедир хандырбайн турар.

Чер-чер Советтериниң үлетпүр бүдүрүлгелери садыг организацияларынга калбак хереглелдиң барааннарын садарының планнарын 68 хуу, ооң иштинде өдаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели 87 хуу, Чурт үлетпүрүнүң эргелели 67 хуу күүсеткен.

Нийтизи-биле республикада амыдыралдың ачы-дуза чедирериниң чыл планын 100,7 хуу, хоорай черлерге — 104, көдээ черлерге 96 хуу күүсеткен. Эрткен чыл-биле деңнээрге амыдыралдың ачы-дуза чедирериниң нийти хемчээли 9 хуу, ооң иштинде хоорай черлерде — 8, көдээ черлерде — 11 хуу өскен.

1978 чылда республикага амыдырал хандырылгазының 332 бүдүрүлгелери база хүлээп алыр 129 пунктулар ажылдап турган болгаш ында ажылдап турарларның саны 0,4 хуу өскен. 1978 чылда республикага чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр ачы-дуза чедирериниң хемчээли 17 рубль 13 көпеек болган.

Акшаландырыышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле 100,7 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн туткан болгаш ажыглалга кирген. 1280 олуттуг нийти билиг школаларын, 660 оруннуг школа назыны четпээн уругларның албан черлерин, 720 олуттуг клубтарны болгаш культура-амыдыралга херек өске-даа объектилерни ажыглалга кирген. Ынчалза-даа республикада чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуунуң планы күүсеттинмээн.

Улус өөредилгези болгаш культура улам ыңайгы хөгжүлдени алган. Янзы-бүрү өөредилгеде 75,9 муң кижи өөренип турар, ооң иштинде бүгү хевирниң нийти билиг школаларында 67,4 муң кижи, профессионал-техниктиг ортумак училищелерде 1,3 муң, техникумнарда болгаш өске-даа ортумак тускай өөредилге черлеринде 4,4 муң, дээди өөредилге черлеринде — 2,6 муң кижи өөренип турар.

1977 чылда 5,3 муң аныяк оолдар болгаш кыстар ортумак эртемни чедип алган.

Узаткан хүннүг школаларда болгаш бөлүктерде 9,2 муң өөреникчилер бар, азы 1977 чылга деңнээрге 8,5 хуу хөй.

Улус ажыл-агыйынче дээди эртемниг — 223 болгаш ортумак тускай эртемниг 956 специалистерни чоруткан.

Дээди өөредилге черлеринге 580 кижини, оларның иштинде 355 кижини хүндүскү салбырга хүлээп алган. Ортумак тускай өөредилге черлеринге 1359 кижини, оларның иштинде 974 кижини хүндүскү салбырга хүлээп алган.

1978 чылдың чайынында пионерлер болгаш школалар лагерьлеринге 7786 кижи, ооң иштинде хоорайдан дашкаар пионер лагерьлеринге 5313 кижи дыштанган.

Хоорайларның болгаш суурларның чурттакчы чонунга 2246 муң кезек ном фондулуг 161 массалыг библиотекалар бараан боор турар.

Республикада 202 клуб албан черлери болгаш 217 киноустановкалар ажылдап турар болгаш киносеансыларга чылда барып турарлар 7304 муң кижи болган.

Чурттакчы чоннуң медицина хандырылгазы экижээн. Чыл дургузунда эмнелгелерде оруннарның саны 100 чедир өскеп болгаш амгы үеде 4240 орун боор турар.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели.

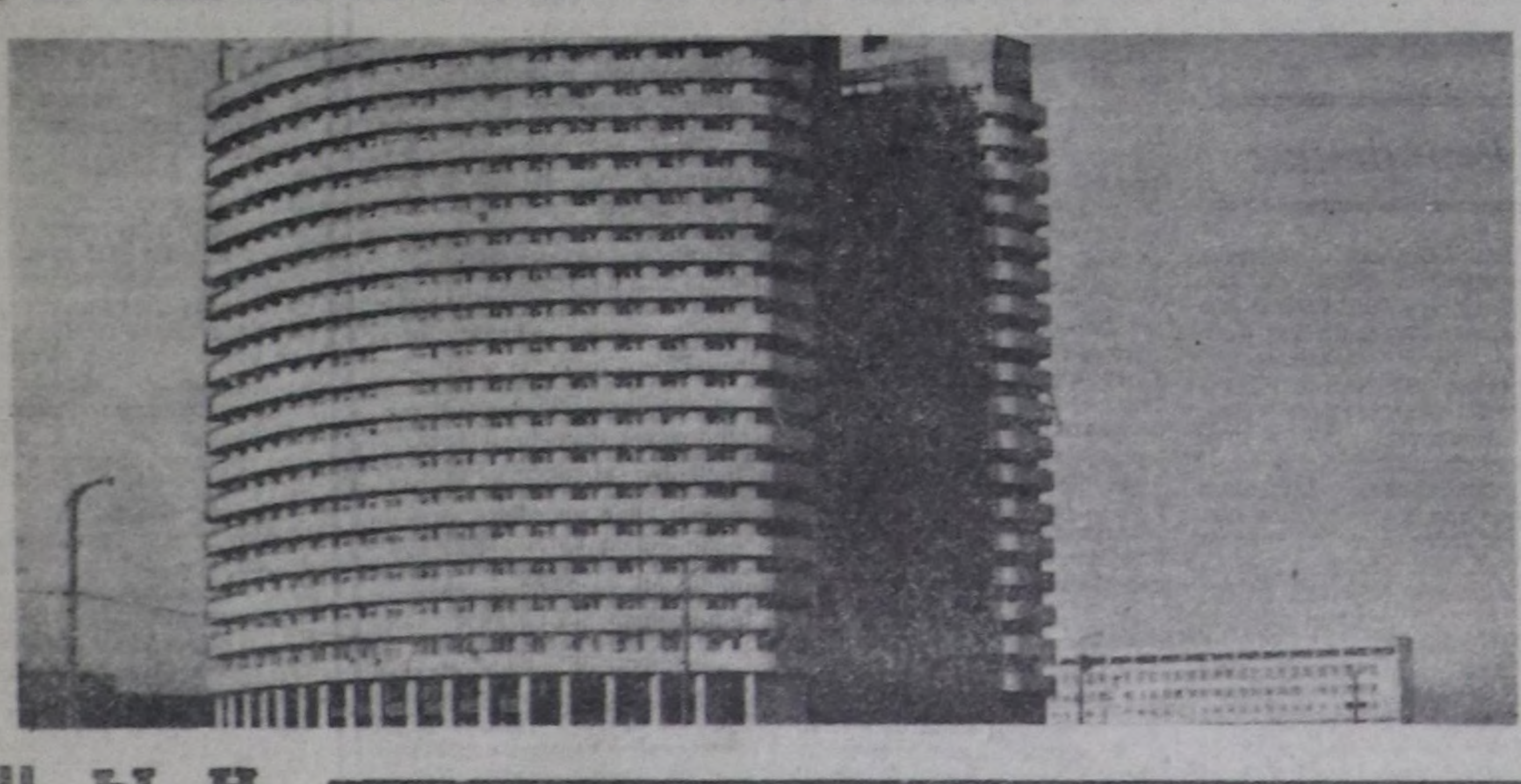

★ ★

Коммунистиг субботниктиң акша-хөреңгизи-биле

МОСКВА. ССРЭ-ниң МЭА-ның Бүгү-эвилелдиң онкологияның эртем-шинчилел төвүнүң бирги ээлчээниң тудуу доозулган. Комплекстиң үш зоназының сөөлгүзү болур 850 оруннуг 17 палаталыг 24 каът клиника корпузу ажыглалга кирген.

Онкология төвүн бистиң чуртувуска баштайгы коммунистиг субботниктерниң 50 чылынга тураскаатнан Бүгү-эвилел субботнигиниң акша-хөреңгизи-биле тудуп турар.

ЧУРУКТА: клиника корпузунуң нийти хевири.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

★ ★

НЕМЕЖИП ТУРАР

Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозта нийтизи-биле төрүүр хойнуң 11 кодааннары бар. Кодааннарда кыштаглаашкынның байдалы багай эвес. Мал чемин камныг чарыгдалда тургускан. Эрткен чайын малчыннар тускай бригада кылдыр каттыжып, сиген кезип белеткээш, тус-тус малчыннарның кыштагларынга сөөртүп чедиргеннер. Бо чорук малдың немелде чеминиң курлавыры болган.

Амгы үеде кодааннарда хой төрүп эгелээн. Малчыннар Моңгуш Семис-оолдуң кодаанында 333 хой төрээн. 335 хураган алдынган. Ооржак Комбуштайның кодаанында 336 хой төрээн, 349 хураган онча-менди. Сакманчылар М. Юве 142 хураганны, Х. Көк-кыс 136 хураганны ажаап, доруктуруп турар.

Малчыннар кодаанында одарларга далбый тырттары-биле 5 тракторну быжытлаан. Тракторист Николай Хомушку хүнде 6 кодаанның девискээрин далбыйлаарынга четтигип келген.

Малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди 10 хонуктап үндүргеш, мурнакчы малчыннарны болгаш сакманчыларны шаңнап, мактап турар.

Д. ДОКУЛ-ООЛ.

МАГАДЫЛАЛ БОЛУ БЭЭР

Республиканың ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чону 1978 чылды экономика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле чедиишкиннерлиг дооскан. Ниити продукция бүдүрер болгаш ону сайгарар планын районнуң чеди үлетпүр бүдүрүлгелериниң бежи ажыр күүсеткен.

Районнуң бүдүрүлгелери 1978 чылда продукция бүдүрерин 1977 чыл-биле деңнээрге, 15,9 хуу, азы 5672 муң рубль хөй, ооң сайгарылгазын 15,2 хуу, азы 5,9 миллион рубльге хөй кылдыр сайгарган. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, хлеб заводу база «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң бүдүрүлгелер комбинады бедик темп-биле ажылдап турар.

Районнуң тудуг организацияларындан чылдың программаларын № 741 КМК, «Тыва сентелге тудуг» тресттиң тудуг участогу ажыр күүседип, эрткен чылда 1977 чылдың деңнелинден тудуг-монтаж ажылдарын бирээзи 34 хуу, сөөлгүзү 26 хуу көвүдедип, чедиишкинниг ажылдааннар.

Районнуң совхозтары 1978 чылда бода малдың баш санын 1977 чылдың деңнелинден 308 башка, хой, өшкүнү 3340 хире башка көвүдеткен. Мал бажын өстүрерин, ооң продуктулуун бедидерин «Хемчик» болгаш «Шекпээр» совхозтар элээн чедимчелиг чорудуп турар. «Хемчик» совхозта бода мал эрткен чылдың төнчүзүнде, 1977 чыл-биле деңнээрге, 12 хуу, хой, өшкү 14,6 хуу, «Шекпээр» совхозта бода мал 3,8 болгаш шээр мал 11,9 хуу көвүдээн. Ол ажыл-агыйлар 1979 чылда совхозтарның мурнунда мал продуктуларын бүдүрер, ону күрүнеге садарының планныг онаалдаларын күүседиринге багай эвес баазаны тургузуп алганнар.

Совхозтар 1978 чылда сүт бүдүрерин 1977 чылдың деңнелинден 5,2 хуу, дүктү 20,9 хуу көвүдедип, ону күрүнеге садарын көскүзү-биле улгаттырган. Эрткен 1978 чылда совхозтарда 344 бызаа, 2870 ажыг анай, хураган 1977 чылдыындан хөй камгалаттынып алдынган.

1978 чылдың планныг даалгаларын районнуң садыг черлери, коммунал база амыдырал хандырылга комбинаттары долдур болгаш ажыр күүсеткеннер.

Үстүнде адаттынган биче эвес чедиишкиннер-биле чергелештир районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинде, улус ажыл-агыйының чыл планнарын күүседиринде ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар, аргалар база улуг четпестерниң барын ыттавайн эрттирип болбас.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының ийиги ээлчээниң күчүзүн долузу-биле ажыглаарында чамдык бергелерниң, мында күш-ажылды организастап турарында улуг четпестерниң болгаш өске-даа чылдагааннарның уржуунда комбинат 150 муң тонна даг-дүгү бүдүрер планын 120 муң тоннага күүседип, продукцияны сайгарарының чыл планын 4190 муң рубльге, ону бүдүрерин 3,8 миллион рубльге чедир күүсетпээн.

Бүдүрүлге черлеринден Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу сөөлгү ийи чылда болуунуң көргүзүглерин кандыг-даа чоптуг чылдагаан чокка кудулаткаш, 1978 чылдың планныг онаалдаларын ырахта чедир күүсетпээн. Ук завод 1976 чылда 8 миллион 10 муң тууйбуну бүдүрүп, районнуң болгаш республиканың чаа тудугларынга сайгарган, 1977 чылда ол көргүзүг 6 миллион 485 муң чедир, а 1978 чылдың түңнелинде 5 миллион 700 муң кылдыр кудулаан.

Тууйбу заводунуң ажылының чылдан чылче шак мындыг дүрген кудулап келгениниң кол чылдагааннары чүдел? Мында кандыг-даа чоптуг чылдагаан чок. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бүдүрүлге ажылын организастап турарында улуг четпестерниң уржуундан заводтуң ажылы мынчаар сандараан. Бо бүдүрүлгеде күш-ажылдың чуруму чавыс, ажылды багай организастап турарындан ажылчыннарның чамдык хүннерде ажыл чок хүнзээри, норма күүсетпези хөй, ол ышкаш планныг онаалдаларны күүседиринге ажылчыннарга материал болгаш мораль талазы-биле идиг болур экономиктиг быраларны чоп ажыглавайн, социалистиг чарышты дээштиг эвес организастап чорутканындан шак мындыг түңнелге завод келген.

Кедээ ажыл-агыйда ам-даа улуг четпестер бар. Районнуң совхозтары мал бажы өстүрериниң чыл планнарын беш чылдың эгезинден бээр чаңгыс-даа чылда чедир күүсетпээннер. 1977 чылда бода малдың баш саны планындан 1004-ке, хой, өшкүнүң 12 муң ажыг башка эвээш болган. А 1978 чылдың түңнели-биле бода мал 120, хой, өшкү барык 4 муң, чылгы мал 374, хаван 180 башка тус-тузу-биле пландан куду болган.

Мал бажы өстүрериниң күрүне планы мындыг чавыс деңнелге күүсеттинип турарындан районнуң совхозтары 1978 чылда күрүнеге эът садар планын барык 100 тоннага, чоңдап садып алыр план-биле кады район 400 тоннага чедир күүсетпейн барган. Ол ышкаш дүк садар план база-ла 33,2 тоннага чедир күүсеттинмээн.

Шак мындыг четпестерниң үндезин чылдагааннары, хамыктың мурнунда, совхозтар удуртукчуларының, мында тускай эртемниглерниң мал ажылын хөгжүдер, ооң продуктулуун бедидер айтырыгны амгы үениң негелдезинге дүүштүр, эртемниң чедиишкиннеринге, мурнакчы дуржулгаларны нептередиринге үндезилеп чорударын четпес организастап турарында.

Малдың эдержилгезин болгаш тарып боозадырын чедимче чок чорудуп, бүдүрүкчү малдарны эдержилгеге четчир санныы-биле тургуспаанындан, тарып боозадылганы чавыс деңнелге, захарысалга чокка, чүгле сап сүрүп чорудуп турарындан төрүүр малдарның кызыраары эвээжевес, харын-даа чыл санында өзүп турары мал бажы өстүреринге кончуг улуг моондак бооп турар.

1978 чылдың түңнели-биле алырга, 230 инек, 1600 ажыг хой, өшкү кызыраанындан төл бербээн. Ооң-биле чергелештир малдың янзы-бүрү чылдагааннардан хораары база кончуг көвей бооп турар. 1977—1978 чылдарның кыжы хар чуга, соок чок-даа болган болза, 166 баш бода мал, 2814 баш хой, өшкү, 228 хаван база 46 баш чылгы мал өлүп хораан. 523 бода малды, 4429 хой, өшкүнү, 103 хаванны, 41 баш чылгы малды совхозтар эътке херегээри-биле иштинге ажыглаан. Бо дээрге малдың ажык чокка канчаар төтчеглеттинип турарын тодаргай херечилеп турар. Ол хорамчалар-биле чергелештир мал ажаап турар кижилерниң харысалга чогундан эрткен чылдың дургузунда 137 баш бода малды, 2345 хой, өшкүнү, 10 хаванны, 107 чылгы малды оорларга алзып, самчыгдап төтчеглээн бооп турар. Үстүнде фактылар дээрге-ле ажыглаттынмайн барган курлавырлар-дыр.

1979 чылда районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери продукцияны бүдүрерин 4,2 хуу, сайгарарын 6 хуу, ооң иштинден даг-дүгүн 8,3 хуу, тууйбуну 22,8 хуу, хлеб болгаш ооң кылыгларын 9 хуу, дилген ыяш материалдарны 100 хуу, бараанныг бетонну 31,5 хуу өстүрери улус ажыл-агый планында көрдүнген.

Мал продуктуларын бүдүрери, ону күрүнеге садары, ногаа база мал чеми бүдүрери, ону белеткээри дүрген темп-биле өзери планнаттынган. Бүгү чүзүн малдарның баш санын мурнунда чылдарда четпестерни дуглаары-биле кады дыка өстүрер апаар.

Районнуң үлетпүрүн болгаш кедээ ажыл-агыйын 1979 чылда хөгжүдериниң бо улуг сорулгаларын чедиишкинниг күүседири хамыктың мурнунда бүдүрүлге, садыг, коммунал болгаш амыдырал хандырылга организацияларының, совхозтарның удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, специалистерниң болгаш чер-чер Советтериниң, хөй-ниити организацияларының масса чонну ажыл-херекче организастап билиринден, социалистиг чарышты чогуур дээштии-биле чорударындан база бүдүрүлгениң бүгү-ле звеноларының удуртукчуларының планныг онаалдаларны күүседиринге бот-харысалгазын улгаттырарындан кол хамааржыр. Бо ажылдар чогуур деңнелге тургустунар болза, ажыглаттынмайн турган курлавырлар, аргалар планныг даалгаларны күүседириниң чугула магадылалы болу бээр.

В. ЧУЧУН,
Барыын-Хемчик райкүүскомунуң план комиссиязының даргазы.

Коммунист Седи-Базыр Намзынович Ондар — Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң автомагазининде ам барык 12 чылдың нүүрүнде ажылдап турар.

Дуржулгалыг чолаачы-садыгжы бараан саарылгазының эрткен чылгы планын ноябрь айның эгезинде-ле күүседипкен. Ам ол 1979 чылдың февраль айының үлүүнде ажылдап турар.

С. Ондар — «Совет садыгның тергиини» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Малчыннарны аъш-чем болгаш өске-даа бараaннар-биле доктаамал хандырарынче сагыш салып, оларның чагыгларын база күүседип бээр. Ол малчыннарга чорааш бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда болуушкуннар дугайында беседаны кылып чоруур.

ЧУРУКТА: автомагазин садыгжызы Седи-Базыр Ондар.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

Чурттуң бүгү-ле булуңнарында ышкаш, Таңды районда база-ла чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилел чизези доозулган. Бо политиктиг чугула кампания ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел-биле капсырлажып турар. ССРЭ-ниң хамаатылары эрге-чагырганың дээди органынга чоннуң төлептиг оолдар, кыстарын удавас соңгуурлар.

Бүгү-эвилел чизезин чорударынга улуг белеткел ажылы бистиң районга кылдынган турган. Ол ажылга хөй-ниитиниң, бүдүрүлге черлериниң, албан черлериниң, организацияларның активтери идепкейлиг киришкен. Районга чизениң ийи салбырлары, он инструкторлар участоктары организастаттынган. Чурттакчы чоннуң чизезин 50 кижи кылып чорутканнар. Ол дээрге мергежилиниң-даа, назы-харының-даа талазы-биле аңгы-аңгы кижилер-дир. Олар шуптузу чизениң дүрүмнерин, сорулгаларын баш бурунгаар өөренип эрткеннер. Валентина Тимофеевна Грецованың эргелекчилээни (дузалакчызы Людмила Николаевна Иванова) Хову-Аксы суурда чизе салбыры ажылын эрте-ле организастыы-биле доозупкан. Ол ышкаш Дүрген болгаш Кочетов кедээ Советтер девискээрлеринде салбырлар чизелээшкинин база-ла организастыг доосканнар. Ол улуг болгаш харысалгалыг ажылды эки чорутканнарга Алексей Оюн, Людмила Боброва, Алим Оюн болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Алим Оюн Дуржулга станциязының одарларында малчыннарның чизезин өй-шаанда эки дооскан.

Бүгү-эвилел чизезиниң хүннеринде инспектура бүгү-ле хамаарышкан кедээ Советтер болгаш чизе салбырлары-биле үзүктел чок харылзааны тудуп турган. Ол чорук ажылдың дээштиг болгаш оперативтиг болурунга ажыктыг болган. Чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилел чизезиниң бистиң райондан киржикчилери даалган ажылын организастыг, бедик деңнелге эрттирип база 1970 чылда эрткен чизеден бээр Таңды районнуң ажыл-ишчилериниң чуртталгазында болган социал-экономиктиг өскерлиишкиннерниң дугайында ылаптыг барымдааларны тургусканнар.

В. МААДЫР-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Бөгүн Индияның национал байырлалы—Республиканың хүнү

ИНДИЙ УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Радж Патх бо хүннерде байырлалдыы-биле шиметтинген. Бодунуң национал байырлалын—Республиканың хүнүн Индия калбаа-биле демдеглеп турар.

Чыл бүрү январь 26-да Радж Патх кудумчузун таварты чазак индирлериниң баары-биле хөй санныг чыскаалчылар эртер. Оларның холдарында—национал туктар, транспаранттылар болгаш өң-баазын чечектер. Оларның соо-биле шериг хезектери: танкылар, артиллерия, амгы үениң техниказы болгаш шаг-шаанда индий армияның кол транспорту болуп тургулаан чааннар чаңчыл ёзугаар эртер. Чер-ле болганда хөгжүм, өөрүшкүлүг кыйгылар болгаш каткы-хүлүмзүрүглер. Ол ана-ла байырлалдыг хөглээшкиннер эвес-тир—боттарының чуртунуң төөгүзүнге бо хүннүң ужур-дузазын олар ханы билирлер.

Таптыг-ла 29 чыл мурнунда англи колониалдыг кинчи-бекти Индия бүрүн дүжүр октаан болгаш бодун республика кылдыр чарлаан. Чонну 200 чыл дургузунда үптеп келген даштыкы эжелекчилерниң тергиидели дүшкен, чурттуң төөгүзүнге чаа эге-хамаарышпас чоруктуң үе-чадазы эгелээн.

1950 чылдың Делизин, Калькуттазын, Бомбейин билир мен. Колонизаторлар аар-берге байдалды арттырган. Чурттуң экономиказы ус-тывыш бүдүштүг турган. Хоорайларынга ядарал-түрегдел, кижизиг эвес амыдырал-чуртталга киткээн турган. Кижилер аш-чуттан шуут-ла кудумчуларга өлүп турган. Кежээлерде тротуарлар бажың-балгат чок муң-муң кижилерниң хонарчыдар чери апаар турган. Янзы-бүрү аарыг-аржык кижилер эрткен-дүшкен улусче холун сунуп, каш борбак көпеек дээш дилеңир чорук эжентикчок турган.

Ам Индия ындыг эвес, хөлчок өскерилген. Төөгүлүг кыска хуусаа дургузунда ооң хоорай-суурлары экижип чаагайжаан. Экономиказы бурунгаар улуг базымны кылган. Индий улус бодунуң республиказының 29 чыл оюн демдеглеп эрттирип турар бо хүннерде аңаа хамаарыштыр чамдык сан-түңнерни көргүзерге мындыг. Мырыңай чоокта чаа парлаттынган статистиктиг материалдарны ёзугаар алырга, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле Индия делегейниң баштайгы он күрүнелериниң санынга быжыы-биле кирген. Ооң экономика өзүлдезиниң ниити темпилери 1977—78 сан-хөө чылында 6 хуу болган. Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп тургускан күрүне бүдүрүлгелери ук чедиишкиннерге улуг салышкынны киирген. Чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онаажтыр национал орулганың хемчээли дыка өскен. Кедээ ажыл-агый база-ла улуг чедиишкиннерни чедип алган—эрткен чылын тараа культураларының дүжүдү 125 миллион тонна болган. Экономиканың ол адырының өзүлде темпилери Индияның төөгүзүнге туруп көрбээн улуг санга 12 хууга четкен, кылымал арга-биле суггарар черлерниң девискээри улгаткан. Бижик билбес чорукка, янзы-бүрү халдавырлыг болгаш халдавырлыг эвес-даа аарыгларга удур демисел чуртта күштелген.

Ындыг болзажок эрткен үениң аар-берге уржуктары тус чуртта ам-даа бүрүнү-биле узуткаттынмаан. Индияда ам-даа чурттакчы чоннуң 46 хуузунуң амыдырал деңнели ядыы чоруктуң деңнели дээр деңнелден куду болуп турар. Ажыл чоктарның саны албанның сан-түңү-биле алырга 20 миллион кижи ашкан. Чаш уругларның 40 хуузу 5-даа хар четпейн чораш, янзы-бүрү аарыглардан, аш-чуттан өлүп хорап турар.

Хөй националдыг чуртта янзы-бүрү бөлүглежиишкиннерниң болгаш сөөк-язы ылгаар чоруктарның артышкыннары ам-даа бар. Ол артышкыннарны чамдык күрүнелер боттарынга ажыктыг кылдыр ажыглаарын оралдажып турар, олар сөс кырында Индия-биле найырал дээш туржуп турар бис деп турза-даа, херек кырында ооң девискээриниң бүрүн-бүдүн турар чоруунга кыжанып, чамдык соңгу-чөөн штаттарын эжелеп алырын оралдажып турар. Чижээ, бо чылдың январьда Ассам штаттың кедээ суурларының тайбың чурттакчыларынче Кыдатка тускай белеткел эрткен боо-чепсектиг дээрбечилер кара сагыштыг ёзу-биле халдааш, муң ажыг кижиниң амы-тынынга четкен.

1977 чылдың мартта болган парламент соңгулдаларының түңнелинде эрге-чагырганы холунга алган Джаната партияның чазаа политиктиг, социал болгаш экономиктиг бергедээшкиннерни ажып эртериниң оруктарын бодап көргеш, Совет Эвилели-биле, социализмниң өске-даа чурттары-биле болгаш хөгжүп орар чурттар-биле бүгү талалыг сырый кады ажылдажылганы чорударының эргежок чугулазын медерен билип турар. Индий улус социализмниң бирги чуртунуң улус чону-биле найыралдың политиказын деткип турар. Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-индий керээге 1971 чылдың августа ат салган. Ол болза бистиң улустарывыстың аразында найырал политиказының чайынналчак илерээшкини болган. «Бодунуң амгы төөгүзүнүң бүгү дургузунда Индия Совет Эвилели-биле харылзааларның эки чаагайын каш-даа катап бүзүреп көрген. Кажан делегей империализми болгаш ооң пекинчи эвилелчилери Индияның чер-девискээринге, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруунга кыжанып, каш-даа удаа семээшкиннерни кылып турда, совет улус бистиң чуртувустуң талазынга туржуп, ооң хамаарышпас чоруун камгалаарынга, чер-девискээриниң бүрүн-бүдүн турарынга дузалашкан» —деп, көскү политиктиг ажылдакчы, индий-совет культура ниитилелиниң даргазы К. П. Ш. Менон бо одуругларның авторунга медеглээн.

1977 чылдың октябрьда Москвага албан ужурунда кээп чораан премьер-министр М. Десаи Совет күрүнениң Индияга көргүзүп турар экономиктиг дузаламчызының дугайында мынча деп чугаалаан: «Совет Эвилели биле Индияның кады ажылдажылгазы экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алырының эрүү-биле чоруур болгаш делегейниң кол үлетпүр хөгжүлделиг чурттарының санынга кирер арганы Индияга берген». М. Десаиниң ол медеглелин тайылбырлавышаан, Индияның хереңгитен бөлүктериниң органы «Экономик таймс» солунуң бижээни болза: «Ол кады ажылдажылга Индияга амыдыралчы ужур-дузалыг. ССРЭ-ниң дузазы-биле тудуп тургускан бүдүрүлгелер амгы үеде Индияга бүгү металлургия дериг-херекселдериниң 85 хуузун, каңының 35, нефтиниң 70 хуузун, электроэнергияның бештиң бир кезээн берип турар. Ук кады ажылдажылга хамыктың мурнунда Индияга шиитпирлиг ужур-дузалыг экономиканың күрүне секторун» быжыглаарынче угланган».

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Индияже аян-чоруу ук кады ажылдажылганы хөгжүдеринге чугула рольду ойнаан. Ук аян-чоруктуң беш чыл болган оюн 1978 чылдың ноябрьда бүгү индий хөй-ниити калбаа-биле демдеглеп эрттирген. Ол аян-чорук ийи чурттуң экономиктиг харылзааларының хөгжүлдезинге шынар талазы-биле чаа чадаже чедип алырынга идиг берген. Ол чаа чадаже 10—12 чыл хуусаалыг кылдыр улуг хемчээлдерге доктааткан.

Индия Республиканың 29 чыл оюн индий-совет найырал дээш шимчээшкинниң сайзыраарынга база чугула идиг болган. Улуг Октябрьның 61 чыл оюнга болгаш Л. И. Брежневтиң Индияга найыралдыг аян-чоруунуң беш чылынга тураскааткан совет-индий найырал айынга миллион-миллион индийжилер, янзы-бүрү угланыышкыннарның политиктиг партиялары болгаш организациялары киришкен. Индий-совет культура ниитилелиниң салбырының саны 1978 чылдың дургузунда тус чуртка 1200-тен 2000 чедир өскен чорук ССРЭ-биле найырал дээш шимчээшкин быжыг массалыг үндезинниг бооп турарын херечилеп турар.

Совет-индий харылзааларда база бир быжыг үндезин бар. Ол чүл дээрге, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш чүткүл болур. Ол дугайын Индияның национал байырлалының хүнүнде ийи чурттуң улустары кайызы-даа эки медерен билип турар. Чавырлдыышкынны ханыладырын, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын, ядролуг дайынны болдурбазын болгаш чепсеглениишкинни бүгү-ниитизи-биле бүрүн дүжүрерин чедип алыры делегей харылзааларында эң чугула соңгаардадып болбас сорулга бооп турар деп Индия Совет Эвилели-биле бир дөмей санап турар.

...Делиде хүннээректиг хүннер туруп тур. Соок-чар болгаш өл-чаашкыннар эрте берген. 1979 чылдың чаа чазы чоорту бодарап үнүп орар. Ол час чүгле чылыг хүннерни эвес, харын 600 миллион ажыг чурттакчылыг улуг чурттуң амыдыралының бүгү адырларынга чаа-чаа чедиишкиннерни экиээр дээрзинге индий улус бүзүреп турар. Бо хүннерде совет кижилер чер бөмбүрзээниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштери-биле кады улуг акы-дуңма индий улуска аас-кежиктиг бол, үүле-херээң бүдүнгүр, чогунгур болзун деп сеткилиниң ханызындан күзеп турар.

Б. ЧЕХОНИН,
СЭТА-ның корр.

Дели.

ССРЭ-биле кады ажылдажылга Индияның хөмүр-даш үлетпүрүн хөгжүдеринге чугула рольду ойнап турар. Хөмүр-дашты казып тыварынче угланган төлевилелдерни ажылдап кылырда совет специалистерниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турар. Дургапурда Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан даг-шахта дериг-херекселдериниң заводу даг казып тывыжының техниказын чуртта бүдүрүп турар кол завод болу берген.

ЧУРУКТА: Даргапурда даг-шахта дериг-херекселдериниң заводунуң ниити хевири.

В. ДУБИЛЬДИН,
П. ЗОТИННИН
фотозу.

(СЭТА-ның фотохроникаzы).

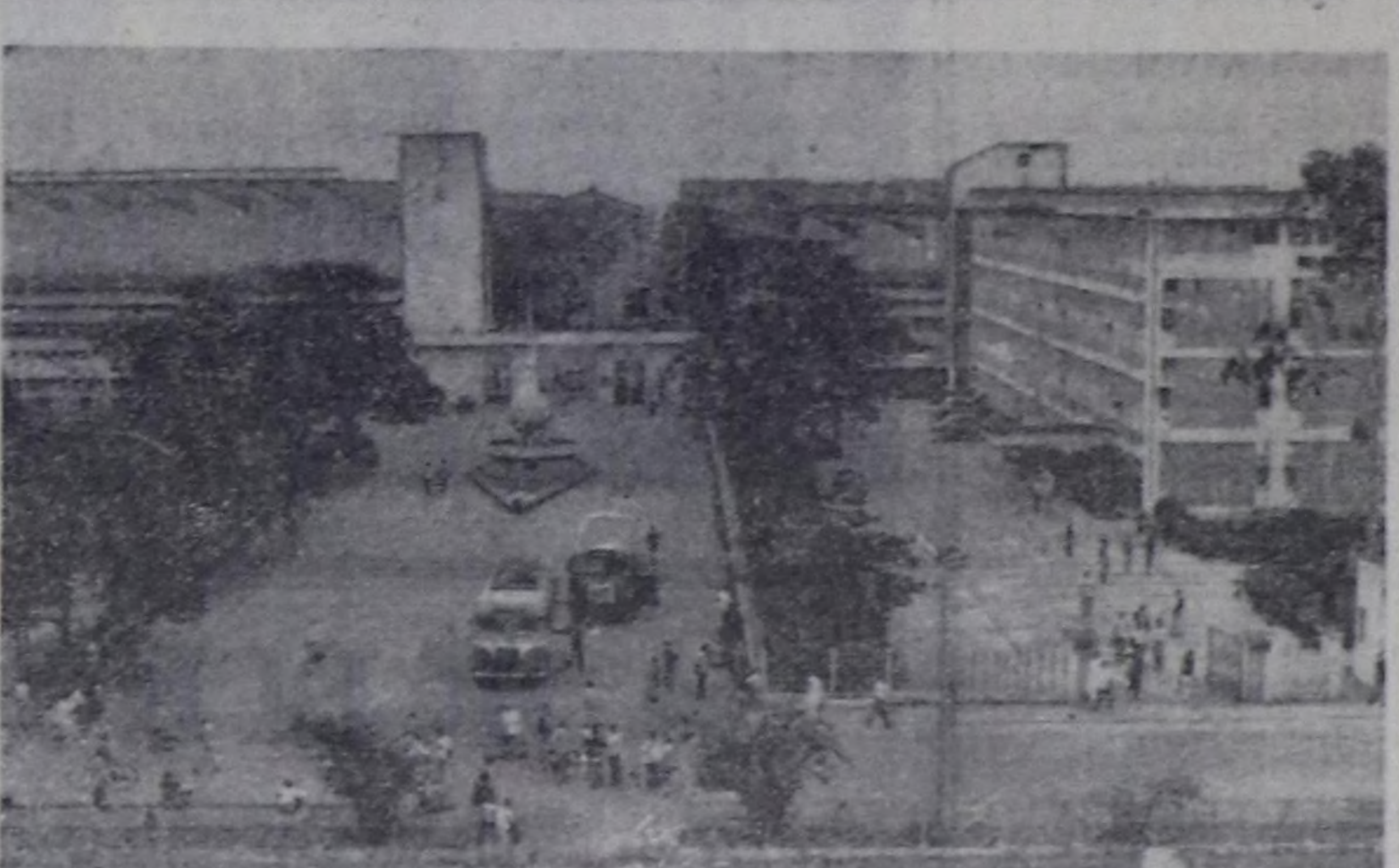

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

НАТО чурттары Кыдатка боо-чепсек садып турарының дугайында айтырыгны чугаалажыры англи парлалгада уламчылап турар. Маңаа холбаштыр Великобританияның премьер-министри Дж. Каллагэнниң Л. И. Брежневке харыы бижииниң утказын Рейтер агентилели болгаш Лондоннуң чамдык солуннары парлаан. Боо-чепсекти садып турары дээрге, «болур ужурлуг чүве», «Кыдат-биле политиктиг, садыг, эртем болгаш культура харылзааларын чорударында көрдүнген» дээр янзылыг тайылбырны ында кылып турар. Ындыг янзылыг тайылбырның сорулгазы болза, делегейниң айыыл чок чоруун айтырыынга хамаарышпас, анаа-ла садыглажыышкын бооп турар болгаш Англияга ажык-кончааны бээр дугайында бүдүлдүрүүшкүн бооп турар.

Ол ышкаш англи солуннар бодунуң дыңнадыгларында Л. И. Брежневтиң чагаазында айыттынмаан чүүлдерни бижип, ооң утказын база өскертип турар.

СЭТА-ның алган медээзин ёзугаар алырга, Барыын чүктүң чамдык чурттарының Кыдатка боо-чепсекти дамчыдып берип турарынга хамаарышкан чагааны Л. И. Брежнев Дж. Каллагэнге чоруткан. Англия кым-биле кандыг херекти чорударын боду шиитпирлээри шын, ынчалза-даа чугаа дайын белеткелинге хамаарышкан айтырыгларга хамааржы бээрге өске күрүнелерниң эрге-ажыын, ылаңгыя чепсеглээр дээш дыка оралдажып турар күрүнениң кожазының эрге-ажыын барымдаалап көөр ужурлуг дээрзин ук чагаада айыткан.

Боо-чепсекти садып турарын анаа садыглажыышкынга деңнеп болбас. Бо дээрге политиктиг айтырыг бооп турары илдең. Боо-чепсекти кандыг сорулгага ажыглаары-биле садып ап турарын барымдаалап көөр апаар, деп Л. И. Брежнев демдеглээн. Ооң-биле кады Пекинниң сорулгазы эки билдингир, ону ол чажырбайн турар — ол болза чавырылдырыышкын херээнге шаптыктаары, боо-чепсекти бүдүрерин эвээжедир талазы-биле күжениишкиннерге хора чедирери, делегейге чаа дайынны өскүдери бооп турар.

Кыдатты чепсеглээринге дузалаары дээрге, делегей айтырыгларын шиитпирлээрин нарыыдадыры, чавырылдырыышкын чорудуушкунунуң үезинде күрүнелер аразында бүзүрежир чорукта чедип алган чүүлдерни чаза тепсири, боо-чепсекти эндере бүдүрерин чаа орукту ажыдары, чурттар аразында тайбың харылзааларның оруунга немелде шаптыктарны тургузары-дыр деп, Л. И. Брежневтиң чагаазында демдеглээн. Ындыг хөгжүлде чаңгыс-даа улустуң эрге-ажыынга дүүшпес. Чугаа болза, чүгле бөгүнүң эвес, харын келир үениң, чүгле амгы үениң эвес, харын дараазындагы салгалдарның эрге-ажыктарының дугайында бооп турар.

Чугула айтырыгларны чугаалажып турар

ЖЕНЕВА. Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле комитеттиң сессиязы Женеваның Нациялар ордузунда ажыттынган. Чепсеглениишкинни эндере бүдүрерин шеглээр болгаш чепсеглениишкинни дүжүрерин чедип алыр сорулга-биле делегейниң чаа чугула дугуржулгаларын ажылдап кылырының оруунга бо сессия чугула үе-чада болур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң байыр чедирген чагаазы-биле сессияның киржикчилери улуг сонуургалдыг болгаш сеткил ханыышкынныг таныжкан. Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр болгаш чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле хөй талалыг чугаалажыышкыннарның ол кол органының мурнунда турар нарын сорулгаларны шиитпирлээринге чедиишкинниг болзун деп күзээшкин ол чагаада илереттинген.

Комитеттиң амгы сессиязы —бир-ле дугаарында калбак составтыг чыылган. Үр үеде келбейн туруп-туруп комитеттиң хуралынга Франция дагын кирип берген. Комитеттиң составында Куба, Алжир, Кения, Индонезия, Шри Ланка болгаш өске-даа чамдык чурттар бир дугаарында кирген. Ядролуг чепсектиг күрүнелерден чүгле Кыдат киришпейн турар. Хуралдаар залда ооң ээ олуду чепсеглениишкинни дүжүрери ышкаш, бүгү кижи төрелгетенниң салым-чолунга амыдыралчы чугула ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажырын Пекинде херекке албас дээр бодалдың дугайын херечилеп турар-дыр.

Апрельдиң 27-ге чедир уламчылаар бо сессияның хүн айтырыгларында ядролуг чепсекти дүжүрериниң хемчеглери, ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити соксадыры, химиктиг чепсекти хоруурy болгаш чок кылыры, массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлерин тургузарын нейтронлуг чепсекти киириштир хоруурy, чепсектиг күштерни болгаш аңаа нургулай боо-чепсектерни кызырары, шериг бюджеттерни кызырары чергелиг мындыг үндезин айтырыглар кирген.

Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле комитеттиң ажылы бүгү делегейде улам улуг сонуургалды болдуруп турар деп, КНО-нуң Чиңгине секретары К. Вальдхаймның сессияның киржикчилеринге байыр чедирген чагаазында демдеглээн. Чепсеглениишкинни дүжүрериниң талазы-биле боо-чепсектерни эндере бүдүрерин шеглеп болгу дег практиктиг дугуржулгаларны чарып алыры ук комитеттиң сорулгазы болуп турар.

Стратегтиг шавар халдаашкыннарының боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарның онза чугулазын КНО-нуң Чиңгине секретары айыткан. Ол чугаалажыышкыннар ийи талалыг бүдүштүг-даа бол, стратегтиг шавар халдаашкынының боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында дугуржулганы кылып алыры ядролуг чепсекти дүжүрерин чедип алырының угланыышкынынга чаа идигни бээр ийик деп чагаада айыткан.

(СЭТА).

ИРАНДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. Иран чазак чурттуң бүгү хамааты аэропорттарын хааган. Ол хемчеглерниң алыс сорулгазы чүл дээрге, оппозицияның удуртукчузу Аятолла Хомейниниң Иранга ээп келир дээнинге шаптыктаары болур деп информация черлери дыңнаткан.

Тегеранның делегей аэропортунуң бажыңын танкылар хүрээлээн, өлче баар оруктарны шериглер дуй туруп алган. Аэропорттуң бүгү девискээрин армия бодунуң долу контролюнда алган деп Тегеран радиозу дамчыткан. Чаңгыс-даа иран самолёттуң Тегеран аэропортундан ужудуп үнерин азы аңаа хонарын шериглер чөшпээревес деп, шериг-агаар күштериниң командылалының төлээлекчизи дыңнаткан.

Эрге-чагырга черлериниң хемчеглеринге удурланыышкынның массалыг чыскаалы аэропорт районунга болган. Аэропортту шериглер бүзээлээн чорукту доп-дораан дүжүрерин болгаш ону ажыдарын чыскаалчылар негээн. Чыскаалчыларны шериглер күш-биле тарады ойлаткан.

Ёзу-чурумнуң удурланыкчыларының болгаш шах-хаанның талалакчыларының аразынга кадыг-дошкун мөөңнешкиннер иран найысылалдың янзы-бүрү кезектеринге болган. Ылаңгыя америк элчин чериниң бажыңының баарынга шыңгы сегиржип алышкын болган. Монархистер эвээш нуруу болу берген, ол элчин чериниң бажыңынче чаштына берген. Кудумчуларга сегиржип алышкыннарның түңнелинде дыка хөй кижи балыглаттырган.

Чазактың мындыг-даа хемчеглери оппозиция удуртукчузунуң Иранга ээп чедеринге шаптыктап шыдавас деп, Хомейниниң төлээлекчизи Парижке медеглээн.

(СЭТА).

СИБИРЬ ЧЕРДЕ

НИЖНЕВАРТОВСКИНИҢ ДҮРГЕДЭЭШКИНИ

«Нижневартовскнефтегаз» каттыжышкынының тывыш дамчыдар хоолайынче хүннүң-не чүс-чүс муң тонна нефть куттунуп-ла турар. Соок одалга тывыжының темпилери планда көрдүнгениниден дүрген болуп турар. Тывышчылар чаа сорулганы тодарадып алганнар. 1979 чылда эрткен чылдыындан 15 миллион тонна нефтини хөйнү тывар.

Тывыштыг черлерни шиңгээдип апырын бедик темпилер-биле боттандырганы болгаш күчүлүг техниканы ажыктыг кылдыр ажыглааны чедиишкинни хандырган. «Кара алдынның» тывыжын арбыдадырының чаа-чаа курлавырларын нефтичилер доктаамал тып, ажыглап турарлар. Тайгаларның муңгаш ээзимнерин өттүр, эртинмес тулаа-шалбааларны кежилдир нефть дамчыдар хоолайлар, автомобиль болгаш демир-орук оруктары шөйлүп чоруткулаан. Барыын Сибирьде эң улуг хем порту тургустунган. Бойдустуң курлавырларын канчаар тып ажыглаарының талазы-биле сибирьжилерге чурттуң эртем-шинчилел болгаш проект институттары дузалап турар. Тюменьниң нефть тывышчыларының найысылалы Нижневартовскиде чуртталга кварталдары өзүп турар.

В. ЖИЛЯКОВ.

Нижневартовск,
Тюмень область.

УЛАМ БЫЖЫГ АПАРГАН

Чаа быжыг материалды — углепластиканы — Кузбасста М. И. Калинин аттыг шахтаның дагжылары тывыш чорудуп турар чериниң адагаш-ханазын кылырынга ажыглааннар. Ол болза ооң мурнунда ол сорулгага ажыглап турганы материалдардан элээн каш катап быжыг.

3—4 муң тонна хөмүр-даш тывыжы эрткениниң соонда ыяш адагаштар капитал септелге эртер апаар. Тус черниң эртемденнери элээн быжыг бектелге материалы дилеп эгелээш, элээн чиик үнелиг быжыг материалды тыпканнар: хөмүр-даштан болгаш тускай полимерлерден кылып белеткээри бөдүүн болгаш үнези чиик пластиктиг массаны тургусканнар. Углепластиканың тюбингилерин шахтага механизмнер дузазы-биле чыып эптээр. Быжыглакчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү оранчок бедээн.

Чаа быжыглал материалдарын өске шахталарның дагжылары база чедиишкинниг ажыглап эгелээннер. Өске хөмүр-даш бассейннери база оларны сонуургап турар апарганнар. Углепластиканы калбаа-биле бүдүрүп үндүрери-биле күчүлүг автоматчыткан шугумну салып үндүрер деп турар.

Е. ПАСТУШЕНКО.

Прокопьевск.

БИСТИҢ БАЙЛААВЫС — ТАЙГА

Барыын Сибирьде арга-арыг тургузуунуң «Леспроект» бүдүрүлгезиниң тускай эртемниглери он миллион гектар тайгаларның девискээрин шинчилеп өөренип доосканнар. Шинчилел бөлүктери Обь унуунуң, Якутияның, БАМ зоназының маршруттарын эртип, арга-ыяштың породазын, назынын тодараткан болгаш арга-арыг курлавырларын чогумчалыг ажыглаарының төлевилелдерин ажылдап кылганнар.

Карталарның, тайылбырлыг бижилгелерниң, фоточуруктарның болгаш өске-даа документилерниң он-он томнары бир янзының тайга энциклопедиязы болу берген. Сибирьге ыяш үлетпүрүнүң чаа-чаа комплекстерниң төлевилелин кылырда ол энциклопедияның материалдарын ажыглаар апаар. Тускай эртемниглерниң сүмелерин ёзугаар Бараби шынаазының болгаш Кулунда ховузунуң арга-арыгларының реконструкциязы эгелээн. Тайгаларның чамдык участоктары онзагайланып үнелеттинген болгаш күрүне камгалалында алдынган.

Е. ЕЛЬМАКОВ.

Новосибирск.

КӨДЭЭНИҢ ФИЛАРМОНИЯЗЫ

Курганның область филармониязының салбыры Белозерск суурда ажыттынган. Ооң программазында классиктерниң болгаш амгы үениң авторларының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга бараалгаттынган лекция-концерттер, Москваның, Ленинградтың, Уралдың болгаш Сибирьниң хоорайларының уран чүүлүнүң шылгараңгай ажылдакчыларының болгаш тус черниң хөгжүм школазының башкыларының база өөреникчилериниң күүселделери кирип турар.

Культура ажылдакчылары-биле көдээниң ишчилериниң харылзаазы быжыгып турар. Областың ниити театрының көргүзүглери болгаш сураглыг артистерниң күүселделери эрткен чылын колхозтарга болгаш совхозтарга чедиишкинниг эрткен. Көдээ ишчилерни чаа шиилер көөр кылдыр область төвүнге чедирип турар тускай театр поездилериниң чорууру чаңчыл болган.

О. ЧЕРЕПАНОВ.

Белозерское суур.
Курган область.

ТУДУГНУҢ ЧУРУМАЛ ТӨӨГҮЗҮ

Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегадының ажылдап эгелээнинге Красноярск чурукчуларының ажылдарының делгелгезин бараалгаткан. Ону тудугжуларның Черемушка суурунда чаа Культура ордузунда ажыткан. Чурукчуларның болгаш чазаныкчыларның ында делгеттинген 150 ажылдары тудугнуң чурумал төөгү бижимели болу берген.

Элээн хөй авторлар ол тудугнуң дугайында чугааны баштайгы шинчилел ажылдарының үезинден эгелеп чорудуп турар. Саяногорскиге тургустунар чурук делгелгезиниң кол фондузунга чурттуң электрификастаар дугайында Ленинниң күзелдериниң боттанышкынын көргүзүп турар эң эки ажылдар кирер.

А. ЩИГЛЕНКО.

Саяногорск,
Красноярск край.

ТЫВАНЫҢ КИШТЕРИ

Тыва баргузин киштиң «сийити төрээн чурту» болу берген. Оларның баш санының өскениниң ачызында ол чаагай өлүктүң тывыжын организастаар арга бар апарган.

Байкал чоогунуң тайгаларындан баргузин киштиң он ажыг чылдарның мурнунда муң-муң километр ыракта Енисей бажынга эккелген. Аңныыр ажыл-агыйларының тускай эртемниглери оларны Тываның аңгы-аңгы районнарынга тарадып, камгалалга ап, оларның аажы-чаңын хайгаарап келгеннер. Тыва ам үнелиг өлүктү берип турар апарган.

Автономнуг республиканың хемнеринде, хөлдеринде норка болгаш ондатра база ижигип чурттай бергилээн.

Р. КОЗЬМИН,
СЭТА-ның корр.

Кызыл.

ӨГ-БҮЛЕЗИ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң алдарлыг ажылдакчызы, подполковник Куулар Дугаржапович Даржаа милиция органнарында 20 чыл ажылдап турар. Ол Хөр-Тайганың эдээнге хөй уруглардыг өг-бүлеге төрүттүнген. Бичиизинде ачазынга хөй кадарарынга дузалажып чораан. Ооң школачы чылдары Иштикин биле Хемчик хемнерниң эриинге, Суг-Аксы суурга эрткен. Туранның бир чыл хуусаалыг көдээ ажыл-агыйы школазын 1949 чылда дооскаш, «Алдан-Маадыр» колхозка мал эмчилеп кирген. Билиин оон-даа бедидип алыры-биле Даржаа көдээ ажыл-агыйы техникумунга кирип алган. Техникумга ону өөредип турган башкылары Д. А. Колесниковка, А. Д. Сулемовка, А. Г. Херуменкога ол өөрүп четтиргенин илергейлеп чоруур. Студент чылдарындан эгелеп, ол спорттуң волейбол, хаак болгаш хүреш хевирлеринге хандыкшылдыг артып калган.

Өөредилге чылдары дүргени-биле билдинмейн эрте берген. Катап-ла көдээже үнүп, мал эмчизи боор ажылдап эгелээн. Ам ону Тожу районнуң «Май 1» колхозунче чорудупкан. Аныяк специалист кижи дораан-на көдээ аныяктар-биле харылзааны тургузуп апкан. Ооң удуртулгазы-биле аныяктар клубту сентээш, бот-тывынгыр уран чүүлдү база чорудуп эгелээннер. Колхозтуң спортчу аныяктары кыжын районнуң хаак маргылдаазынга шаңналдыг черни ээлээш, областың бирги чери дээш болур маргылдааже аъттанып-каннар. Аңаа 14 районнарның командалары киришкеннер. Олар 5-ки черни ээлээннер.

Куулар Даржаа өөренип турган чылдарында таныжып алганы Маша Маркова-биле интернационалчы өг-бүле тудуп, кады чурттап эгелээннер. Мария Бурятиядан Тывага 1952 чылда чедип келген турган. Бодундан бичии 13 дуңмаларлыг өскүс уруг турган. Тываның школа-интернадынга чурттап тургаш, № 2 школаны доозуп алгаш, Кызылдың башкы институдунуң физика-математика факультединге кирип алган. Даржаа биле Марияның өг-бүлезинге Слава болгаш Саша деп ийи оол төрүттүнген. Бир-ле катап кадайының төрүттүнген хүнүнге уткуштур К. Симоновтуң номун белекке берген. Аңаа ол мынча деп бижип каан: «Ынак кадайымга, мээң шынчы өңнүүмге, уругларымның мерген угааннныг авазынга». Бо сөстер Марияның дугайында хөйнү чугаалап турар. Мария Алексеевна чүгле боду эртем-билиг чедип ап, бодунуң чуртталгазын шын тургузуп алырын бодаваан, а өскүс арткан дуңмаларынга чуртталгаже шын оруктуну шилип алырынга база дузалажырын бодаан. Ол черле эш-өөрүнге база ээлдек-эвилең, сагыш човангыр кижи. Бо онзагай өг-бүлениң дугайында хөйнү бижип болур.

1958 чылдың апрельден эгелеп Куулар Даржаа ИХМ-ниң шугумунда албан-хүлээлге күүседип турар. Баштайгы ол паспорт столунга, а сөөлүнде үш чыл иштинде кеземче хереэниң истелгезинге инспекторлап ажылдап турган. Оор, самчыгдал кылышкыннары истеп, ол барык бүгү Тываны эргээн.

1965 чылда лейтенант К. Д. Даржааны Тес-Хем районнуң милиция начальниинге томуйлаап, а ооң соонда Чадаана хоорайже шилчиткен. Бо районга Куулар Дугаржапович алды чыл дургузунда ажылдааш, районнуң чурттакчы чону-биле таныжып, оларның чаңчылдарын өөренип, билип ап келген. Ажылынга ол чүгле ниитиниң корум-чурумун хайгаарап чорбаан. Ол дээрге паспорт режимин хынап, өрт, суг халаптары-биле демиселди чорудуп, чурттакчы чонну ажыл-агыйга хаара тударынга киржип, чуруму берге элээди оолдар-биле ажылдап, чурум үрээшкиннерин чайладыр, баш удур хемчеглерни боттандырып, дружинниктер-биле ажылды чорудуп турган.

СЭТА-ның корреспондентизи М. Хункаев капитан К. Д. Даржааның ажылының болгаш бир өлүрүүшкүн-биле холбашкан херек үүлгедииниң истелгезиниң дугайында очерк бижээн. Ында ооң ажылын дыка тода көргүскен. Ол херекти истеп тыварынга капитан боду идепкейлиг киришкен турган.

Бот-өөредилге-биле Кызылдың башкы институдун база доозуп алган. Спортка хандыкшылдыг, бот-тывынгыр уран чүүлге база идепкейлиг. Майор К. Д. Даржааны 1972 чылда Каа-Хем районнуң иштики херектер килдизиниң начальниинге чоруткан. Үр болбаанда-ла «Советская милиция» журналга ооң дугайында Л. Славинниң бижээн чүүлү үнүп келген. Чурум үрекчилери-биле демисел уламчылап турган. Ол назы четпээн чурум үрекчилери-биле ажылче кончуг улуг күштү салып турар. Мындыг бир таварылга болган. Хөй уруглардыг херээжен кижи арагалааш, сугга дүжүп өлген. Улуг уруу дуңмаларының чаңгыс борбак челеңгизи болуп, оларны азырап, ажаар кижизи апарган. Ол школага пионер вожатыйы боор ажылдап турган. Арай деп тургаш, бодунга тон садып алыры-биле, акша чыып алган турда, оозун оорлай берген. Башкылар сагыш човааш, аңаа акша чыып бергеннер. Оор тывылбайн туруп берген. Бир-ле катап ажаалга кассазынга «мээң дуңмам оол лотерея биледи-биле акша ойнап алган» деп, бир херээжен кижи кээп мактанган. Ону сезиптеш, К. Д. Даржаа хыналданы дораан чорударга, акшаны шынап-ла ол оорлааң болган. Оорну ынчаар тудуп ап, акшаны ээзинге эгиткеш, оорга кеземчени көргүскен.

Куулар Дугаржапович милиция ажылдакчызын, Ф. Э. Дзержинскийниң чугаалааны ышкаш, далаш чок бодалдыг, изиг чүректиг, арыг холдарлыг болур ужурлуг деп санаар. Милиционер кижи ажыл-херектиң эрге-ажыы дээш чамдыкта артист-даа, психолог-даа, педагог-даа болу бээр, милицияның алдар-адын карак огу дег камгалаар ужурлуг.

Амгы үеде ИХМ-ниң политкилдизиниң начальниги К. Д. Даржаа министерствонуң удуртукчулары-биле кады хуу составтың бүгү талалыг кижизидилгезиниң дугайында сагыш салып ажылдап турар. Ооржак Каң-оол, Монгуш Дандак, Г. А. Кузьмин болгаш оон-даа өске милицияның аныяк ажылдакчыларынга бодунуң дуржулгазын ол дамчыдып берип турар.

Куулар Дугаржапович бодунуң билиин бедидип, байыдып алыры-биле боду чүткүлдүг ажылдавышаан, Омскиге, Волгоградка, Брестиге, Минскиге, Владивостокка, Ульяновскиге, Ленинградка семинарларга барып турган. Хостуг үезинде хөй-хөй номнарны номчуурунга ынак. Ооң ынак чогаалчылары болур Абрамовтуң, Проскуринниң, Ивановтуң, Ю. Германның, Нуртековтуң болгаш өскелерниң-даа чогаалдары ооң бажыңында бар.

Мария Алексеевна база милиция шугумунда ажылдап турар, а улуг оглу Омскиде милицияның дээди школазында өөренип турар. Мынчангаш Даржааларның өг-бүлези милиция династиязы болуп бар чоруур-дур.

Чуртталгада Куулар Дугаржапович бөдүүн, хөглүг, угаангыр, идегелдиг, ажыл-херек дээнде бодунга-даа, эш-өөрүнден-даа бедик негелделиг кижи. Аныяк кижилер оон хөйнү өөренип, байлак дуржулганы шиңгээдип ап болур.

М. ХАДАХАНЭ.

Экзаменнер чоруп тур

Кызылда күрүнениң педагогика институдунда кышкы сессия чоруп турар. Филология факультединиң бирги курсчулары баштайгы экзаменнерин дужаап эгелээн. Студентилер экзаменнерге багай эвес белеткенгенин көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде — институттуң коридорунда экзаменче кирер мурнунда манаан студентилер; адаанда — экзамен эки дужааттынган, баштайгы байыр чедириишкиннери.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотолары.

СПОРТ

Олимпиадага белеткел

Олимпий суурнуң тудугжулары эрткен чылдың ажылының түңнелин үндүрген. Тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдаларын 110 хуу күүсеткен. Күрүне комиссиязы бердинген даалгадан ажыр ажыглалга киирген 16 каът пан чуртталга бажыңын хүлээп алган. Чуртталга зоназының корпустарын тудуп турарлардан А. Тихонов биле Н. Деминниң, культура төвүн тудуп турарлардан И. Куртачовтуң удуртуп турар бригадалары эң эки көргүзүглерни чедип алган.

Бо чыл—шиитпирлиг, олимпий оюннарының бүдүүзүнүң чылы, ынчангаш Олимпий суурнуң тудугжулары бедиткен хүлээлгелерни алган. Бирги кварталда поликлиниканың чеди каът бажыңын техниктиг болгаш медицина дериглерин кылырынга белеткээр болгаш өске-даа ажылдар кылдынар.

Олимпиада-80-ге белеткел ажылдары Таллинде калбарган. Яхт-клубтуң делгем бажыңы, спорт залы, эштир бассейнниң тудуглары Пирит хемниң аксында бедип үнген. Ооң ындыы талазында Олимпий суурун тудуп турар. Орта 630 спортчу, оларның тренерлери чурттаар.

Олимпий тудугларын кылырынга Эстонияның найысылалының алды муң ажыг өөреникчилери, студентилери киржип турар.

(СЭТА).

Хаак оруунче үнүптер

Бөгүн республиканың бирги чери дээш хаакка маңнаарының маргылдаазы «Тайга» станциязынга эгелээр. Аңаа Кызылдың, Туранның, Хову-Аксының, Бай-Хаактың болгаш районнарның эң шилиндек спортчулары шаңналдыг черлерни алыр дээш хаак оруунче үнүптер. Бо маргылдаага шылгараан хаакчылар Красноярскиге болур зона маргылдаазынга киржир.

Бөгүн херээженнер 5 километрге, эр улус 15 километрге маңнаар. Даарта херээженнерниң 4Х5 километрге, эр улустуң 4Х10 километрге эстафетазы болур. Воскресеньеде херээженнерниң 10 километрге, эр улустуң 30 километрге чарыжы эртер.

М. ШЫЫРАП.

Клубтуң шаңналы дээш

Кызылдың шыдыраа клубунуң бирги чери дээш маргылдаа эгелээн. Ында 9 бирги разрядчы, 13 ийиги разрядчы киржип турар. Оларның аразында найысылалдың чемпиону М. Дардаш, клубтуң каш дакпыр чемпиону чораан М. Кенин-Лопсан бар.

Чемпионатты швейцар система-биле эрттирип турар.

Бирги салыгда даразында спортчулар баштайгы тиилелгени чедип алганнар: М. Кенин-Лопсан, М. Дардаш, В. Колбасин, К. Сат, С. Донгак, К. Орус-оол, С. Чебодаев.

К. ШИШИГИН.

ТВ

ЯНВАРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.05—«Харылзаңар, горнистер!»
11.50— «Чаагай черлеп чоруп ор мен». Сөңгү чүктүң орус улустуң ниити ырызының оюн көргүзүү.
12.30—«Чырыдар дээш хыппа». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы.
13.45—Медээлер.
14.00—16.00—Чапсар.
16.20—Документалдыг фильмнер программазы: «Амыдыралдың хоойлузу», «Бистиң Үндезин Хоойлувус», «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен».
17.10—«Орус чугаа».
17.40—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. Эндшпиль.

КЫЗЫЛДАН

18.10—«Аныяк ленинчилер».
18.50—«Койгунчугаш болгаш ээк». Мультфильм.
18.50—«Тыва неделя». Информастыг программа.
19.05—Телемедээлер.
19.20—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—«Москва болгаш москвачылар».
20.00—«Уругларга шүлүктер».
20.15—«Бөгүн делегейде».
20.30—«Индияның национал байырлалы — Республика хүнүнге. «Индияда». Кинопрограмма.
21.10—«Чырыдар дээш хыппа». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү сериязы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—«Спартак» (Москва). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга.
01.15—01.55—«Силерниң чагааларыңар ёзугаар». «Эртенги почта». Музыкалыг программа. Төнгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.10—«Алдын хаалгалар». Уругларга музыкалыг программа. Чехословакиядан дамчыдылга.
19.00—Гандбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Херээженнер. «Жальгирис» (Вильнюс)—«УПИ» (Свердловск). Вильнюстан дамчыдылга.
19.30—«Сөөлгү хар». Уран-чечен телефильм.
20.20—21.00—«Хүлер солдат». Документалдыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ЯНВАРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшылынга эрге» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Белен болуңар, дээрги мындаагылар!» 9.20, 10.50, 12.30, 13.50, 15.20, «Эр кижи кожа чорда» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шудургу чоруктуң школазы» 15.00, «Өжээн негекчизи» 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Солдаттар чоруп органнар» 15.00, 16.50, «Дагын куда» 18.40, 20.30 шактарда.

АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Кызыл районнуң Баян-Кол суурнуң чурттакчылары Тывага ак-көк экран тыптып келири билек—12 чыл буруңгаар-ла көрүп эгелээннерниң бирээзи. Сөөлгү чылдарда бо суурнуң барык-ла чурттакчы бүрүзү теледамчыдылганы боттарының амыдырал-чуртталгазының чарылбас кезээ кылдыр санай берген. Бо чылдың январь 10-да кежээкиниң 7 шакта республика радиозунуң болгаш телевидениениң төлээлекчилери-биле ужуражылга кежээзи чарлаттынары билек, хөй кижи көдээ Культура бажыңынга чыглып келген.

Көрүкчүлер болгаш дыңнакчылар конференциязын совхоз директору Хеймер-оол Араптанович Монгуш ажыткаш, бир-ле дугаарында Тываның радио болгаш телевидениениң Күрүне комитединиң телестудиязының кол редактору Р. О. Далай-оолга сөс берген. Илеткелчи телевидениениң Тывага каш-ла чыл дургузунда шапкын хөгжүлдени алганын, амгы үеде республиканың барык-ла 70 ажыг хуузу ону көрүп, магадап турарын, ол ышкаш радиозунуң-даа, телевидениениң-даа ажылдакчыларының амгы үеде кылып чорудуп турар ажыл-херектерин тодаргай таныштырып чугаалаан.

Даразында радио дыңнакчыларын радиодамчыдылгазының кол редактору Д. Е. Ендан радиожурналистерниң ажыл-херектери-биле таныштырган. Ол кандыг-кандыг дамчыдылгалар дыңнакчыларның сонуургалын болдуруп, ол дамчыдылгаларны хөй санныг ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерниң, аңаа дыңнакчыларның чагааларының, тагыгларының дузазы-биле белеткеп турарын чугаалаан. Мындыг конференцияларга база-ла оларның санал-оналдарын барымдаалап турарын сагындыргаш, хуралдың киржикчилери боттарының сүмелерин кадарын саналдарга чугаалаарын дилээн. Телекөрүкчүлер болгаш радиодыңнакчылар илеткелчилерге болгаш оларның-биле кады келген телеинженер Ш. Е. Ондарга элээн каш айтырыгларны салганнар.

Олурушканнарның өмүнээзинден бир-ле дугаарында Баян-Кол суурда хоочун көдээ бижикчи, совхозтуң санакчы бухгалтери Б. С. Багыт-оол сөс ап, радио болгаш теледамчыдылгаларның сөөлгү үеде шынарының көскүзү-биле экижээнинге сеткил ханганын илередип, телевидение болгаш радионуң хөй санныг ажылдакчыларынга улам ыңайгы чедиишкиннерни күзээн. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, эки туражы танкист чораан Т. С. Нурсат бодунуң саналынга техниктиг айтырыгларга доктааган. Ылаңгыя суурда радио белдирииниң чогуур деңнелге ажылдавайн турарындан, кончут солун дамчыдылгалар бир болза кулак уюк кылдыр күштелгеш туруп бээр, чок болза сымыраңгаш туруптар. Ында ажылдап турар эштерниң арга-дуржулгазын бедидеринче районнуң харылзаа чери сагыш салза чогуур деп ол шүгүмчүлээн. Социалистиг чарышты болгаш күш-ажылчы арга-дуржулга солчулгазының дугайында дамчыдылгаларны көвүдетсе деп күзелин илергейлээн.

Бистиң амыдыралывыска шаптыктыг, эргиниң артынчыларын база четпестерни сойгалаар талазы-биле тыва дыл кырында шүгүмчүлелдиг рубриканың алыс шынарынче М. Ч. Шогжал саналын угландырган. Ол дээрге кыска үениң иштинде хөй четпестерни шүгүмчүлеп, ону эдип чазап алырынга дузалаар сорулгалыг дамчыдылга болганда, ооң ужур-дузазы улуг дээрзин айытпышаан, ооң дыл-домаа чевен, чеченчидер дээш хөлүн эрттир шөө бээр чоруктар барын ол шүгүмчүлээн. Тыва хөгжүм чогаалын сайзыраңгайжыдарынга идиглиг дамчыдылгаларны көвүдедир, ону пропагандалаарынче ол кичээнгейни угланрыдарын сүмелээн.

Конференцияга санал берип чүве чугаалааннарның хөй кезии телевизорларны ажыглап, эдилээриниң талазы-биле, ооң техниктиг айтырыгларын билип алырынга көрүкчүлерге дузалаарын, ол талазы-биле тайылбырлаарын, беседаларны чорударын дилеп турганнар. Ол ышкаш хоочун кижилер-биле, пенсионерлер-биле ак-көк экраннарга ужуражылгаларны удаа-дараа организастаары, оларның амыдыралчы арга-дуржулгазын болгаш сактыышкыннарын сонуургадырын сүмелеп турганнар.

Аныяктарның болгаш комсомолчуларның амыдыралынче боттарының дамчыдылгаларынга кичээнгей салып турар апарганы телестудияның ажылының бир эки талазы деп айытпышаан, оларның мурнакчылар-биле, аныяк тускай эртемниглерниң чугааларын, арга-дуржулга солчулгазын организастаарын улам ыңай практикалаарын күзээннер. Радиодамчыдылгаларынга башкыларга хамаарышкан теманы доктаамал тургусса кандыгыл деп айтырыгны база күш-ажылчы чарыштың киржикчилерин теледамчыдылгаларга ужуражылгалар, ажыл-херекчи чугаалажылгалар кылдыр организастаарын саналдааннар.

Телекөрүкчүлер болгаш радио дыңнакчыларының бо конференциязы аалчыларга-даа, аңаа сонуургап кээп олурушканнарга-даа кайы-кайызынга ажыктыг хөй чүүлдерни билип алырынга дузалаан. Конференцияның түңнелинде Тыва радио болгаш телевидениениң симфониктиг оркестриниң делгереңгей программалыг солун концерти-биле доозулган.

О. НАМЧЫЛАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16933. Чагыг № 57.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00050.